

RAPOR

TÜRKİYE'DE İSLAMİ FİNANSIN DÖNÜŞÜMÜNÜN EKONOMİ POLİTİĞİ

MÜCAHİT ÖZDEMİR, HAKAN ASLAN

**TÜRKİYE'DE
İSLAMİ FİNANSIN
DÖNÜŞÜMÜNÜN
EKONOMİ POLİTİĞİ**

COPYRIGHT © 2017

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımını yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SETA Yayınları 85
I. Baskı: 2017
ISBN: 978-975-2459-15-1

Uygulama: Hasan Suat Olgun
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

TÜRKİYE'DE İSLAMİ FİNANSIN DÖNÜŞÜMÜNÜN EKONOMİ POLİTİĞİ

Mücahit Özdemir, Hakan Aslan

SETA

SIYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

İÇİNDEKİLER

ÖZET | 7

GİRİŞ | 9

DÜNYADA İSLAMİ FİNANSIN GELİŞİMİ | 11

2002 ÖNCESİ TÜRKİYE'DE İSLAMİ FİNANS (1913-2002) | 17

Adapazarı İslam Ticaret Bankası | 17

Devlet Sanayi İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) | 20

Özel Finans Kurumları (ÖFK) | 21

2002 SONRASI TÜRKİYE'DE İSLAMİ FİNANS | 27

Birinci Dönem (2002-2007): Farklı Öncelikler ve Devleti Tanıma | 29

İkinci Dönem (2007-2014): Siyasi ve Ekonomik Krizlere Rağmen Ön Açıcı Rol | 32

Üçüncü Dönem (2014-...): İslami Finansın Stratejik Sektör Olarak Görülmesi | 35

2002 Sonrası Rakamlarla İslami Finansın Gelişimi | 39

SONUÇ VE ÖNERİLER | 41

Mevzuata İlişkin Öneriler | 42

İnsan Kaynağına ve Toplumun Bilgilendirilmesine Yönelik Öneriler | 44

İslami Finansal Kurumlar ve Ürünlere Yönelik Öneriler | 46

EK: TÜRKİYE'DE İSLAMİ FİNANSIN GELİŞİMİNDEKİ KİLOMETRE TAŞLARI | 50

ÖZET

Dünyada İslami finans denildiğinde akla ilk olarak İslami bankalar gelmektedir. Son on yıl içerisinde İslami finansın alanı özellikle sermaye piyasaları ve sigorta konularındaki gelişmeler ile daha da genişlemiştir. Ancak İslami finansın dünya finans piyasasındaki payı yüzde 1'ler civarında kalmaktadır. Buna rağmen sektörde gösterilen yüksek büyüme rakamları, sektörün krizlere olan dayanıklılığı ve konvansiyonel finansa göre etik değerleri önceleyen bir sistem sunması nedeniyle birçok kesim bu alana ilgi duymaktadır. Türkiye'de İslami bankaların tarihi 1913 yılında Sakarya'da (Adapazarı) kurulan Adapazarı İslam Ticaret Bankası'na kadar götürülebilir. Fakat günümüzde dünyada kabul edilmiş olan İslami bankacılığın Türkiye'deki örnekleri 1984 yılında yasal düzenlemesi yapılan Özel Finans Kurumları (ÖFK) ile başlamaktadır.

Talep tarafında önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen 2000'li yılların başında ÖFK'lerin toplam bankacılık sektörü içerisindeki payı ancak yüzde 1'ler seviyesine ulaşabilmiştir. Siyasi ve bürokratik kadronun söz konusu kuruluşlara yönelik menfi duruşu bu durumun arkasında yatan en önemli sebeplerden biridir. 2001 krizi sonrasında bankacılık sektörü yeniden yapılandırılmış, AK Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte İslami finans sektörüne yönelik menfi tutum değişmiş ve özellikle son yıllarda stratejik bir alan olarak görülmeye başlanmıştır. Bu çalışmada Türkiye'de İslami finansın tarihi –günümüz ve gelecek projeksiyonları içerisinde dünyadaki gelişim de dikkate alınarak– ayrıntılı şekilde incelenmektedir. Çalışmanın sonunda Türkiye'de İslami finans sektörünün gelişmesi için atılması gereken adımlarla ilgili politika önerilerinde bulunmaktadır.

GİRİŞ

2008 yılında başlayan ve etkileri hala devam eden küresel krizin temelinde finansal sektörün aşırı risk alarak daha fazla kar elde etme arzusu yatmaktadır. Zayıf regülasyonlar sayesinde üretilen karmaşık ve anlaşılması güç finansal ürünler üzerinden yüksek kar elde edilmeye çalışılmıştır. Oluşturulan trilyon dolarlık toksik türev ürünlerin fiyatları gerçeklikten uzaklaşmış ve bir noktadan sonra finansal kriz kaçınılmaz olmuştur.¹ İslami finansın temel özelliklerinden biri varlığa dayalı olmasıdır. Aşırı belirsizlik (ğarar) içeren finansal ürünlere izin verilmemektedir. Faizsiz olarak reel ekonominin finansmanı ve kar/zararın paylaşımı söz konusudur. Bu özellikleri nedeniyle İslami finansal kuruluşlar (İFK) küresel krizde başarılı bir performans göstermişler ve uluslararası toplumun ilgisini çekmişlerdir.² Ayrıca İslami finansın gösterdiği yüksek büyüme performansı bu ilginin daha da artmasını sağlamıştır.

1975 yılında İslami bankacılıkta dönüm noktası kabul edilen İslam Kalkınma Bankası (İKB) kurulmuş ve on yıl sonra Türkiye’de bugünkü İslami bankacılık faaliyetleri başlamıştır. Her ne kadar bu süre uzun gibi gözükse de Türkiye’nin o dönemdeki siyasi ve ekonomik koşulları dikkate alındığında on yılın İslami finans sektörünün başlaması açısından çok da geç olduğunu söyleyemeyiz. Fakat ÖFK’ler hem hükümetler hem de bürokrasi tarafından göz ardı edilmiş, finansal sistem içerisinde

1. James Crotty, “Structural Causes of the Global Financial Crisis: A Critical Assessment of the ‘New Financial Architecture’”, *Cambridge Journal of Economics*, Cilt: 33, Sayı: 4, (Temmuz 2009), s. 563-580.

2. Vatikan tarafından yayınlanan gazetenin haberi için bkz. “Vatican Paper Supports Islamic Finance. France Wants its Share of Sharia Banking”, *The Brussels Journal*, 12 Mart 2009.

bir nevi üvey evlat olarak görülmüştür. Bu nedenle uzun süre sektör içerisindeki payları yüzde 1'ler civarında kalmıştır. Türkiye ile benzer şekilde 1983 yılında ilk İslami bankanın kurulduğu Malezya³ ise –nüfusunun yarısından biraz fazlası Müslüman olmasına rağmen– şu an dünya İslami finans pazarından en fazla payı alan ülke konumundadır. Malezya'da gösterilen bu başarının arkasında hükümetlerin ve kamunun İslami finansı stratejik bir alan olarak görmesi ve desteklemesi yatmaktadır. Türkiye'de ise uzun süre İslami finans görmezden gelinmiştir.

2000-2001 krizleri sonrasında Türkiye'de bankacılık sektörü yeniden yapılandırılmıştır. 2002 yılında ise AK Parti'nin tek başına iktidar olduğu dönemler başlamıştır. Bununla birlikte İslami finansla yönelik “devlet”in bakış açısında –ilk dönemlerde olmasa da ilerleyen yıllarda– belirginleşen bir değişim olmuştur. Bu değişim İslami finans için önemli bir kırılma noktası oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda ilk olarak dünyadaki İslami finansın gelişiminden bahsettikten sonra Türkiye'deki İslami finans alanı 2002 öncesi ve sonrası baz alınarak incelenecektir. Son olarak Türkiye'de İslami finansın geliştirilmesine yönelik politika önerileri ele alınacaktır.

3. Munawwar Iqbal ve Philip Molyneux, *Thirty Years of Islamic Banking*, (Palgrave Macmillan, New York: 2004), s. 45.

DÜNYADA İSLAMİ FİNANSIN GELİŞİMİ

Modern dönemde İslam ekonomisine yönelik entelektüel çabaların tarihi 1950’li yıllara gitmektedir. Özellikle kolonileşme sonrasındaki Müslüman ülkelerde İslam’ın ontolojik kaynakları olan Kur’an ve sünnetten elde edilen bilgilere uygun olarak bir ekonomik sistemin nasıl kurulabileceğine yönelik çabalar ile ilk adımlar atılmıştır. Bu yaklaşım içerisinde sadece İslam’ın açıktan emrettiği ya da yasakladığı –örneğin zekat, faiz gibi– hususlar değil tüm toplumu kapsayan, temel prensiplere ve değerlere yönelik alternatif bir sistem anlayışı bulunmaktadır.

Asutay⁴ İslam ekonomisinin kurucusu kabul edilen kişilerin hedefinin, kapitalist ekonomik kalkınma stratejisinin başarısızlığına karşı insanı ve ahlaki değerleri önemseyen bir yaklaşım ile ekonomik bir sistem kurma olduğunu belirtmektedir. Bu dönemde İslam ekonomisinin temel değerleri ve aksiyomlarının neler olması gerektiği, mevcut ekonomik sistemlerden farklı yönleri ve temel kurumlarına yönelik tartışmalar yapılmıştır. İslami bankacılık, İslam ekonomisi modelinin fonksiyonel bir birimi olarak düşünülmüştür.

Teorik olarak yapılan çalışmalar ilk İslami bankanın kurulması ile bir miktar hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Modern anlamda ilk İslami banka olarak Mısır’ın Mitr Gamr kasabasında 1963 yılında Ahmed Neccar tarafından kurulan Neccar İslam Bankası görülmektedir. Bu bankanın amacı alt gelir grubundaki insanların

4. Mehmet Asutay, “A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System”, *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, Cilt: 1, Sayı: 2, (2007), s. 3-18.

tasarruflarını toplayarak kar-zarar esasına dayalı olarak bu kesime getiri sağlamaktır ve Almanya'daki "sparkasse" olarak bilinen tasarruf bankalarından esinlenilmiştir.⁵ Fakat bu önemli girişim sadece üç yıl devam etmiş ve 1967 yılında Mısır'da bulunan dokuz şubesi ile birlikte kapanmıştır.⁶ Bankanın kurucusu ve İslam bankacılığının fikir babalarından Ahmed Neccar bu banka tecrübesinin son bulmasına "ta-assubun kör ettiği, hislerin kasırgasına tutulmuş, halkın iyiliğini istemeyen kişiler" in neden olduğunu belirtmektedir.⁷ Mit Gamr'ın sıkıntılara rağmen başarılı bir şekilde faaliyet göstermesi birçok kimsenin dikkatini çekmiştir. Tasarruf ve yatırım alanında faizsiz bir kurumun kurulabileceğini ve karlı şekilde yönetilebileceğini göstermesi açısından çok önemli bir tecrübe olmuş ve diğer faizsiz bankaların kurulmasını da hızlandırmıştır.⁸

1967 yılında Ahmed Neccar'ın bankasının kapanmasıyla birlikte diğer Müslüman ülkelerde de bazı faizsiz banka teşebbüsleri olmuştur. Fakat İslam bankacılığı açısından en önemli kırılma noktası 1975 yılında Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde İKB'nin kurulması olmuştur.⁹ Bu bankanın kurulmasıyla birlikte faizsiz bankalar daha da gün yüzüne çıkmıştır.¹⁰ İKB diğer İslam ülkelerinde faizsiz bankaların kurulmasında hem fikir hem de sermaye bakımından çok büyük katkı yapmıştır. İKB genellikle üye ülkelerde kurulan faizsiz bankalara sermaye koyarak destek olmaktadır. Türkiye'de bulunan iki katılım bankasında bu şekilde sermayesi bulunmaktadır.¹¹

1975 yılında kurulan Dubai İslam Bankası da İslami ticari banka olarak faaliyete geçen ilk teşebbüstür ve İKB'den sonra günümüze kadar devam eden eski banka olma özelliğini taşımaktadır. İlerleyen yıllarda da çoğunlukla Ortadoğu'da olmak üzere birçok İslam bankası kurulmuştur. Örneğin Mısır Faysal İslam Bankası (1977), Sudan Faysal İslam Bankası (1977), Ürdün Faysal İslam Bankası (1978), Ürdün İslam Bankası (1978), Bahreyn İslam Bankası (1979) ve

5. Hussein E. Kotby, *Financial Engineering for Islamic Banks*, (Institute for Middle Eastern Studies, Japan: 1990), s. 16.

6. Ahmed Akgündüz, "The History of Islamic Banking and Finance", *Studies in Islamic Economics (Islamic Banking and Development)*, ed. Ahmed Akgündüz, (IUR Press, Rotterdam: 2009), s. 40.

7. M. A. Zerka ve A. M. Neccar, *İslam Ülkelerinde İktisadi ve İçtimai Kalkınma Stratejisi Olarak Faizsiz Bankalar, İslam Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta*, çev. Hayrettin Karaman, (İz Yayıncılık, İstanbul: 2011), s. 73.

8. Cihangir Akın, *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, (Kayıhan Yayınları, İstanbul: 1986), s. 113.

9. Salahuddin Ahmed, *Islamic Banking Finance and Insurance: A Global Overview*, (A. S. Nordeen, Kuala Lumpur: 2006), s. 44.

10. Akgündüz, "The History of Islamic Banking and Finance", s. 41.

11. Albaraka Türk'te yüzde 7,84 ve Kuveyt Türk'te yüzde 9 ortaklık payı bulunmaktadır.

Birleşik Arap Emirlikleri İslami Yatırım Şirketi (1979).¹² Müslüman bir ülke haricindeki ilk faizsiz banka 1978 yılında Lüksemburg'da kurulmuştur. Bu bankanın iki amacı bulunmaktaydı: İlki İslam bankaları için acente fonksiyonu görmek, ikincisi ise Batı'da bulunan Müslümanlara hizmet vermektir. Bankanın fiilen açılması 1983 yılında gerçekleşmiştir.¹³ 1980 ve 1999 yılları arasında bazı uluslararası ticari bankalar da faizsiz bankacılık pencereleri (*Islamic Windows*)¹⁴ ile bu alanda faaliyet göstermeye başladılar. Bunların başında Citigroup, HSBC, Deutsche Bank, UBS, Radobank ve Standard Chartered Bank gelmektedir. Ayrıca Dow Jones ve Financial Times Islamic Index'leri de Müslüman yatırımcılar için kurulmuştur.¹⁵

2000'li yıllarda faizsiz bankacılık alanında önemli gelişmeler olmuştur. Artan ürün çeşitliliği ve Müslüman ülkelerdeki sermaye birikimleri bu modelin küresel finans sisteminden daha fazla pay almasını sağlamıştır. Ayrıca 11 Eylül saldırıları sonrasında başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere Batı dünyasındaki Müslümanlara yönelik hasmane tutumlar bu ülkelerdeki –başta Arap sermayesi olmak üzere– Müslümanların paralarını Ortadoğu'daki hem İslami finans kurumlarına hem de faizli ticari bankalara getirmelerine neden olmuştur.¹⁶

İslami bankacılık uygulamalarıyla başlayan modern İslami finans banka dışı finansal kurumlar ile gelişmektedir. Bunlar arasında sermaye piyasalarında sukuk ve İslami endeksler, sigortacılık alanında tekafül modeli, yoksullukla mücadele ve finansal tabana yayılmayı hedefleyen İslami mikrofinans ürünleri bulunmaktadır. 2017 Küresel İslami Finans Raporu'na¹⁷ göre küresel İslami finans sektörü 2016 yılında yıllık yüzde 7 büyüyerek 2,3 trilyon dolara ulaşmıştır. 2007-2016 yılları arasında İslami finans sektörü yıllık bileşik ortalama yüzde 15 büyümüş ve aynı büyüme ivmesini sergilemesi durumunda 2020 yılında toplam tutarın 4,3 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir (Şekil 1). Varlıkların sektörlere göre dağılımına bakıldığında 2016 yıl sonunda İslami bankacılık yüzde 75, sukuk yüzde 15, İslami yatırım fonları yüzde 4, tekafül ve İslami mikrofinans ise yüzde 1'lik paya sahiptir.

12. Ahmed, *Islamic Banking Finance and Insurance: A Global Overview*, s. 45.

13. Hayrettin Karaman, "Dördüncü Baskıya Önsöz", *İslam Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta*, M. A. Zerka ve A. M. Neccar, (İz Yayıncılık, İstanbul: 2011), s. 55.

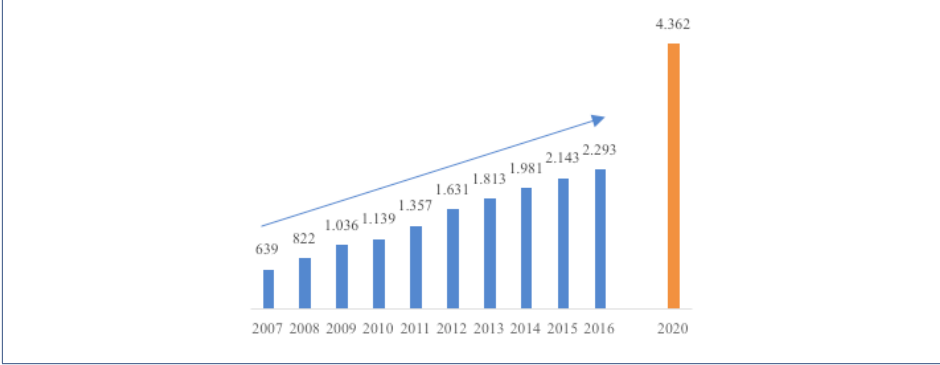
14. İslami Pencere: Konvansiyonel bankacılık yapan bankaların ayrı bir havuz oluşturarak İslami bankacılık yapması olarak tanımlanabilir.

15. Akgündüz, "The History of Islamic Banking and Finance", s. 42-43.

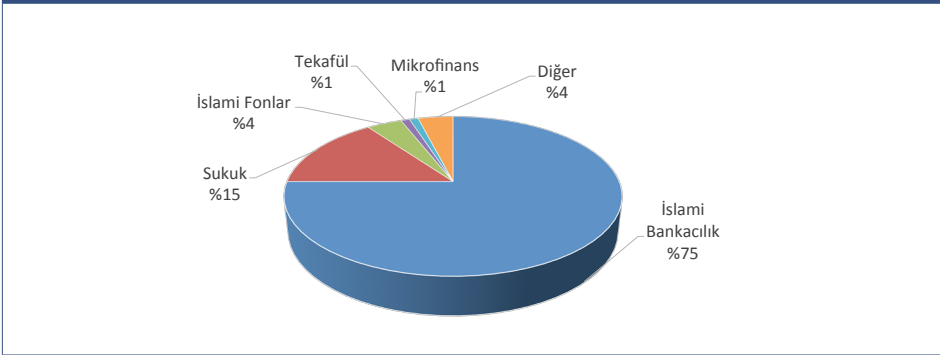
16. Akgündüz, "The History of Islamic Banking and Finance", s. 42.

17. *Global Islamic Finance Report*, (EDBIZ: 2017), s. 36.

ŞEKİL 1. DÜNYA İSLAMİ FİNANS SEKTÖRÜ BÜYÜKLÜĞÜ (MİLYAR DOLAR)

ŞEKİL 2. İSLAMİ FİNANSAL AKTİFLERİN DAĞILIMI

Kaynak: EDBIZ, GIFR 2017

Tablo 1’de Küresel İslami Finans Raporu’ndan elde edilen verilere göre ülkelerin İslami finans varlıklarının 2007-2016 dönemi büyüklükleri ve ortalama yıllık bileşik büyüme oranı gösterilmektedir. 2016 yılı sonundaki verilere göre 560 milyar dolarlık varlık büyüklüğü ile ilk sırada yer alan İran’ı, 401 milyar dolar ile Suudi Arabistan ve 335 milyar dolar ile Malezya takip etmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Katar ve Kuveyt gibi Körfez ülkeleri de sırasıyla 197, 130 ve 121 milyar dolarlık büyüklükleri ile sonraki üç ülkeyi oluşturmaktadır. Türkiye ise 81 milyar dolarlık varlık büyüklüğü ile 7. sırada yer almaktadır. Türkiye’yi Endonezya, Bahreyn ve Birleşik Krallık takip etmektedir. Burada dikkat çeken bir nokta ise Birleşik Krallık gibi Müslümanların azınlıkta olduğu Batılı bir ülkenin İslami finans alanında en büyük varlığa sahip ilk 10 ülke arasında yer almasıdır. İngiltere tarafından bu sektör stratejik bir alan olarak görülmektedir. 2007-2016 yılları arasında yüzde 15,3 yıllık bileşik ortalama büyüme ile küresel İslami finans yaklaşık 2,3 trilyon dolara ulaşmıştır. Türkiye bu dönemde yüzde 20’ye yakın bir oranla dünya ortalamasının üzerinde büyüme göstermiştir.

TABLO 1. SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE İSLAMİ FİNANSAL VARLIKLARIN BÜYÜMESİ (MİLYAR DOLAR)

ÜLKELER	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Ortalama Büyüme (2007-2016, yüzde)
İran	235	293	369	406	413	416	480	530	544	560	10,1
Suudi Arabistan	92	128	161	177	205	215	270	339	371	401	17,8
Malezya	67	87	109	120	131	155	200	249	254	335	19,6
BAE	49	84	106	116	118	120	123	144	157	197	16,7
Kuveyt	63	68	85	94	95	103	105	107	115	121	7,5
Bahreyn	17	21	18	18	20	21	25	27	32	43	10,9
Katar	21	28	35	38	47	68	70	111	122	130	22,5
Türkiye	16	18	22	25	35	41	43	69	80	81	19,7
Birleşik Krallık	18	19	24	27	33	37	40	43	55	61	14,5
Endonezya	3	3	4	5	9	22	25	49	51	66	41,0
Bangladeş	6	8	9	10	13	17	19	21	26	31	20,0
Mısır	6	6	8	9	12	19	19	20	25	31	20,0
Sudan	5	7	9	10	11	14	15	16	21	24	19,0
Pakistan	6	5	6	7	12	13	13	16	18	23	16,1
Ürdün	3	5	6	6	11	13	13	14	17	19	22,8
Irak	-	4	5	5	9	12	12	13	23	25	25,7
Brunei Darü's-selam	3	3	4	4	8	10	10	12	18	21	24,1
Suriye	2	3	5	5	5	4	4	4	4	4	8,0
Diğer Ülkeler	27	32	51	57	170	331	327	200	210	120	18,0
Toplam	639	822	1.036	1.139	1.357	1.631	1.813	1.984	2.143	2.293	15,3

Kaynak: EDBIZ, GIFR 2017, s. 46

2002 ÖNCESİ TÜRKİYE'DE İSLAMİ FİNANS (1913-2002)

Türkiye'de İslami finansın tarihinin belirlenmesi için üç kurumun incelenmesi gerekmektedir. Bunlar; Adapazarı İslam Ticaret Bankası (1913), Devlet Sanayi İşçi ve Yatırım Bankası (1975) ve ÖFK'lerdir (1984). Genel olarak bugünkü katılım bankalarının ilk zinciri olan ÖFK'ler Türkiye'deki ilk İslami finans kuruluşları olarak kabul edilseler de diğer iki bankanın taşıdıkları özellikler nedeniyle bu değerlendirmede onların da dikkate alınması gerekmektedir. Bu kuruluşlar bir başlangıcı temsil etmeleri bakımından incelenmeye değer gözükseler de devamlılık arz etmemişlerdir.

ADAPAZARI İSLAM TİCARET BANKASI

Türkiye'de İslami bankacılığın tarihinden bahsedilirken dikkate alınması gereken kurumlardan biri Adapazarı İslam Ticaret Bankası'dır. Her ne kadar isminde "İslam bankası" ibaresi geçse de Türkiye'de İslami finansın başlangıcı olarak kabul edilebilmesi için daha ayrıntılı çalışmaların yapılması gerekmektedir. Çünkü mevcut akademik literatür bu bankanın gerçek anlamda İslami bankacılık yapıp yapmadığını müstakil olarak incelememekte ve konuya ilişkin detaylı analizleri içermemektedir. Bu bölümde kısaca Adapazarı İslam Ticaret Bankası ele alınacak ve kuruluşun ilk İslam bankası olarak kabul edilip edilemeyeceğine ilişkin kısa değerlendirmelerde bulunulacaktır. Her ne kadar bu kuruluş tam bir İslami banka olarak daha önce literatürde değerlendirilmese de ileride yapılacak akademik çalışmalar bu yönde daha net tespitlerin mümkün olmasını sağlayacaktır.

İnsanların finansmana olan ihtiyaçları her dönem farklı yöntem ve kurumlar üzerinden sağlanmıştır. Osmanlı'da da para vakıfları bu ihtiyacı karşılayan kurumların başında gelmiştir. Osmanlı devletinin zayıflaması ile verilen imtiyazların bir sonucu olarak finans sistemi yabancıların kontrolüne geçmiştir. Bu durum karşısında “milli bankacılık” girişimleri başlamıştır. Buna ilk örnek olarak Mithat Paşa'nın girişimi ile 1864 ve 1866 yıllarında sırasıyla kurulan Memleket (1880 yılında menafi sandığına çevrilmiştir) ve Emanet sandıkları gösterilmektedir.¹⁸ Bu inisiyatifler ile halkın finansman ihtiyaçları “milli” kuruluşlar üzerinden çözülmeye çalışılmıştır.

1913 yılında Adapazarı'ndaki bir grup müteşebbis tarafından mevcut yabancı bankalara bir alternatif olarak Adapazarı İslam Ticaret Bankası kurulmuştur. Fındıkoğlu¹⁹ bankanın kurulmasının sadece ekonomik bir anlamı olmadığını, bunun ötesinde sosyal arka planı da bulunan bir tezahür ve reaksiyon içerdiğini belirtmektedir. Bankanın kuruluş sözleşmesinde faaliyet usulü şu şekilde ifade edilmiştir: “... Diğer taraftan (Komanditer) yolu ile hissedar kabul etmek usulü şer'i dairesinde ikraz ve istikraz ve lüzumunda Malî, Ticarî, Sınaî Medenî, emvali menkûle ve gayrimenkuleye ait bütün muamelât ile iştilgal eylemek...”²⁰ Burada faaliyetlerinde şer'i (İslami) usullerin takip edileceği açıkça belirtilmektedir. Bununla birlikte 1922 yılı İdare Meclisi Raporu'nda bankanın kuruluş gayesinden bahsedilirken, “... Şirketimiz tüccar ve esnafı mukaddema piyasamızı taht-ı tahkim ve istilâlarında bulunduran ecanip sermayesinin ve vatansız muhtekirlerin murabaha ve ihtikârından kurtarmak ve az faizle İslâm tüccara ikrazat yaparak millî ticaretin inkişafına yardım maksadıyla teşekkül etmiştir” ifadesi kullanılmaktadır. Yabancı sermayedarların istismarından kurtarmak amaçlanırken borç vermenin düşük bir faiz ile yapılacağı belirtilmesi kuruluşun İslam'a uygunluğu konusunda soru işareti oluşturmaktadır.

“Faiz” kelimesinin riba değil de bir fazlalığı mı ifade ettiği yoksa enflasyon kadar bir nispette mi ikrazatın yapıldığı ya da uygulanan fahiş fiyata nispeten Müslümanlara verilecek kredilerin daha düşük olmasından dolayı ehven-i şer mi görüldüğü gibi hususlar, bankanın işlemlerinin İslam'a uygunluğu konusunda karar verilmesinde önem taşımaktadır. Bu hususlar ileride Adapazarı İslam Bankası'nın borç verme yöntemleri, müşterileri, alınan teminatlar, kabul edilen mevduat gibi bankacılık işlemlerine yönelik yapılacak çalışmalarla daha da netleştirilebilir.

18. Münir Kutluata, “Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı: 11, (1970), s. 55-106.

19. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Adapazarı'nın Şehirleşmesi Problemleri Başlıca Sosyolojik Problemleri”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı: 7, (1966), s. 36.

20. Bankanın komandit şirket olarak kuruluşunda müessesler tarafından tanzim olunan 1 Kânunusani 1329 (1913) tarihini taşıyan ilk Mukavelenatme (Kutluata, “Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası”, s. 79).

Diğer yandan bu kuruluşa verilen “İslam” isminin arkasında yatan sebep 1928 yılı İdare Meclisi Raporu’nda şu şekilde açıklanmıştır: “... Hristiyanların teşkil ettiği Adapazarı Bankasından tefrik için, bankamız unvanına konulan İSLÂM şifalına...”²¹ İslam kelimesi gayrimüslimlere ait mevcut bankadan söz konusu bankayı farklılaştırmak için konulmuştur. Bankanın isminin dönüşümü de zamanın şartlarını göstermesi açısından oldukça ilginçtir. 1919 yılında İslam bankasının ortaklık yapısı komanditten anonim şirkete dönüştürülmüş, ismi de Adapazarı İslam Ticaret Bankası Osmanlı A.Ş. olarak Padişahın onayı alınarak değiştirilmiştir.²² Cumhuriyet’in ilanından sonra 1924 yılında, unvandan Osmanlı ifadesi çıkartılmış yerine Türk kelimesi konulmuştur. Son olarak ise 1926 yılında İdare Meclisi raporunda “İSLÂM kelimesinin bir Hristiyan bankasından ayrılmak maksadı ile Banka unvanına ithal edilmiş olduğu şimdi böyle bir rakip ortada bulunmadığı için, mezkûr kelimenin de kullanılmasında fazla zaruret bulunmadığı” belirtilmiş ve 29 Mart 1928 tarihinde resmen bankanın unvanından “İslam” kelimesi çıkartılmıştır.²³ Bankanın ismi Adapazarı Türk Ticaret Bankası olmuştur. Fındıkoğlu²⁴ bu değişimlerin basit bir isim tahsisinden öte anlam taşıdığını belirtip konuyu şu şekilde yorumlamaktadır:

Kurulduğu 1913 yılında kuruluş yerinin etnik ve dini durumu “İslam” kelimesini kullanmayı gerektirmiştir. Daha sonra 1930-32 sıralarında laik idare zihniyeti memleket ölçüsünde yerleşmeğe başlıyor. Merkez değişikliği mahallilikten milliliğe doğru kayma da bu değişmede rol oynamış olabilir.

25 Ekim 1934 tarihinde bankanın merkezi Adapazarı’ndan Ankara’ya getirilmiş ve 1937 yılında bankanın ismi “Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi” olarak değiştirilmiştir.²⁵ Türk Bank’a 1997 yılında finansal sorunlar nedeniyle TMSF tarafından el konulmuş ve faaliyetleri sona ermiştir.

Sonuç olarak Adapazarı İslam Ticaret Bankası kuruluş sözleşmesinde şer’i esaslara göre faaliyetlerini sürdüreceğini beyan eden, yabancı bankerler/sermayedarlar karşısında Müslüman esnafı yani reel ekonomiyi desteklemeyi amaçlayan ve isminin başına da sıfat olarak kendisini mevcut gayrimüslim yapılardan farklılaştırmak için “İslam” kelimesini koyan, özel sektör girişimiyle kurulmuş bir banka olarak faaliyet

21. Kutluata, “Sakarya’da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası”, s. 78.

22. Padişahın bu değişikliğe onay verdiğine ilişkin yazı için bkz. Nurullah Nehir, “Osmanlı’da Sosyoekonomik Hayatta Sakarya Belgeleri”, (2015), s. 36.

23. Kutluata, “Sakarya’da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası” s. 83.

24. Fındıkoğlu, “Adapazarı’nın Şehirleşme Problemleri Başlıca Sosyolojik Problemleri”, s. 37.

25. Mustafa Sarı ve Resul Narin, “Osmanlıdan Cumhuriyete Adapazarı İslam Bankası”, *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri*, ed. Işıl Altun, (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli: 2006), s. 938-962.

göstermiştir. Etkin olduğu dönemdeki çok önemli radikal değişikliklerin ismine yansdığı gibi faaliyetlerine de etki etmiş olması kaçınılmazdır. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında hakim olan laik ulus devlet anlayışının siyasi ve sosyal hayata yansımaları düşünüldüğünde İslam kelimesinin çıkartılmasının pratik alanda şer'i prensiplerin de uygulanmayacağı anlamına geldiği söylenebilir. Tüm bu nedenlerle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılından isminden İslam kelimesinin çıkartıldığı 1928 tarihine kadar İslami bir banka hüviyeti taşıma ihtimali yüksek olan bu kuruluş Türkiye'deki ilk İslami banka olarak değerlendirilebilir. Ama net bir şekilde bunun kanıtlanması için kuruluş ve sonrasındaki işlem türlerinin incelenmesi gerekmektedir. Günümüzde Türk Ticaret Bankası'nın yeniden katılım bankası olarak faaliyete geçmesi gündeme gelmektedir.²⁶ Böyle bir adım bu bankanın ilk kuruluş esaslarına dönmesi ve devamlılığı açısından oldukça önemli olacaktır. Literatürde dünyadaki İslami bankacılık uygulamalarının en eski olarak 1950'lerde başlatıldığı düşünüldüğünde 1913'e giden tarihi ile Adapazarı İslam Ticaret Bankası'nın akademik alana kazandırılması, tanıtılması ve yeniden katılım bankası²⁷ ismi ile diriltilmesi uluslararası alanda ülkemiz için önemli bir tanıtım olabilir.

DEVLET SANAYİ İŞÇİ YATIRIM BANKASI (DESİYAB)

Türkiye'de faizsiz finans alanında kamu tarafından atılan ilk kurumsal adım olarak DESİYAB gösterilebilir. 17.4.1975 tarihli ve 1877 sayılı Kanun ile verilen yetkiye dayalı olarak 27.11.1975 tarihli ve 13 sayılı "Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası Kuruluşuna Dair Kanun Hükmünde Kararname" ile kurulmuştur. Bahsedilen kararnamenin 3. maddesinde bankanın gayesi, "Türkiye'nin süratle ve yurt sathına yaygın sanayileşmesidir. Bu maksatla yurt içinde, bilhassa yurt dışında çalışmış ve çalışanların tasarruflarını; a) Ekonomik bir güç halinde birleştirerek karlılık ve verimlilik anlayışı içinde değerlendirmek, b) Kalkınma planlarının temel ilkelerine uygun ve yurt sathına yaygın teşebbüslere, özellikle sınai yatırımlarına yönelmektedir" olarak belirtilmektedir.

Kararnamede DESİYAB'ın faaliyetlerinde "kar ortaklığı"nın esas alan yapısı sıklıkla vurgulanmıştır. Bu noktada neden İslami finansın temelini oluşturan kar-zarar ortaklığı ifadesi yerine sadece "kar ortaklığı"nın kullanıldığını öğrenmek ve nasıl bir ortam içerisinde bu kanunun çıkarıldığını anlamak için DESİYAB'ın kuruluşunda bulunan ve ikinci Genel Müdürü olan Mehmet Zeki Sayın'ın şu açıklaması önemlidir:

26. "Türkbank ve Adabank Katılım Bankası Oluyor", *Sabah*, 29 Ekim 2014.

27. "Türkbank ve Adabank Katılım Bankası Oluyor".

Bankanın ana sözleşmesi aylarca Bakanlar Kurulu'ndan çıkmadı. Çünkü ana sözleşmede kar-zarar ortaklığı diye cümle vardı. Neden çıkmıyor diye Yahya Bey'e (dönemin Sanayi Bakanlığı Müsteşarı) sorduğumda, "Bakanlar kurulunda, 'Siz kar-zarar ortaklığı yazmakla Şeriatı getireceksiniz' deyip direniyorlar. Adalet Partisi kabul etmiyor" dedi. Nihayetinde kar-zarar ortaklığındaki "zarar" kelimesinin üzeri çizildi ve bu şekilde Bakanlar Kurulu'ndan geçti.²⁸

Türkiye'de hakim olan seküler ideolojik yapının "hassasiyetler"i de dikkate alınarak yapılan müzakere sonucunda hükümet ortağı Milli Selamet Partisi'nin çabaları ile DESİYAB kurulmuştur.

Bu banka başta yurt dışındaki işçiler olmak üzere halkın tasarruflarını faizsiz bir şekilde sanayinin desteklenmesi için kullanmayı amaçlamıştır. Faaliyet esaslarındaki kar ortaklığı ve reel ekonominin finansmanı hedeflemesi nedeniyle müstakil bir İslami banka olmasa da dönemin şartları bakımından İslami finans alanında atılan en önemli kurumsal adım olarak nitelendirilebilir. 1977 yılında 39. Türkiye hükümetinin devrilmesi sonrasında kurumsal olarak DESİYAB²⁹ devam etmiş olsa da İslami finans açısından zayıf kanuni dayanağa sahip olması nedeniyle sonraki hükümetler döneminde faizsiz bankacılık ideallerinden uzaklaşmıştır. Yine de Türkiye'de faizsiz bankacılığın kurulması için DESİYAB önemli bir tecrübe sağlamış, ön adım olmuştur.³⁰

ÖZEL FİNANS KURUMLARI (ÖFK)

Türkiye'deki ilk faizsiz bankalar olan ÖFK'ler 16.12.1983 gün ve 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuş, faaliyetlerine ilişkin esaslar ise 25.02.1984 tarihinde *Resmi Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. ÖFK'lerin kurulmasına ilişkin düzenlemeler 1980 Darbesi sonrasında Özal'ın başbakanlığı zamanında gerçekleşmiştir. DESİYAB örneğindeki benzer olarak ÖFK'lerin kuruluşunda da ciddi müzakereler olmuştur. Eski Merkez Bankası (TCMB) Başkanı Osman Şıklar'ın aktardığı ÖFK'lerin kuruluşunda yaşanan aşağıdaki olay bu kurumların hangi şartlarda işe başladıklarını göstermesi açısından önemlidir:

... Bu kez Evren, Özal'a: "Buna evet diyeceğiz fakat, banker olaylarında olduğu gibi bir durumla karşılaşır mıyız diye de bir endişemiz olduğunu bilhassa belirt-

28. Mehmet Zeki Sayın'ın konuşması için bkz. 23.02.2013/ Part-2/ Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ı Anma Programı-Server Vakfı", Youtube, 29 Eylül 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=NuguUHDp8g>, (Erişim tarihi: 29 Mayıs 2017). Konuşmanın devamında Sayın, genel müdür olduğu dönemde banka binasının üzerine "Türkiye'de ilk defa kurulan faizsiz banka" diye yazan tabelayı astırıldığını da belirtmektedir.

29. 14.10.1999 tarihli 4456 sayılı kanunla ismi Türkiye Kalkınma Bankası'na dönüşmüştür.

30. Halil İbrahim Bulut ve Bünyamin Er, *Katılım Finansmanı Katılım Bankacılığı ve Girişim Sermayesi*, (Türkiye Katılım Bankaları Birliği, İstanbul: 2012), s. 24-25.

mek isterim. Şu hususun altını çizerek söylüyorum, Özel Finans Kurumları işine evet diyoruz fakat unutmayın ki ters bir durum olduğunda bütün sorumluluk size ve Merkez Bankası'na ait olacak” dedi. (...) Cumhurbaşkanı'nın yaptığı oylama sonucu, hazırlanan mevzuatın kabulünden sonra Özal bana, “Aman gözünü seveyim bu hassas konuyu çok dikkatli bir şekilde uygulayalım ve falso vermeyelim. Çünkü herkesin gözü bu konunun üzerinde olacak ve başarısız olmamızı bekleyecekler” dedi.³¹

ÖFK'lerin kurulmasına yönelik yayımlanan kararname sonrasında ise TCMB, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ile çeşitli ilgili kurumlar tarafından çıkarılan tebliğ ve düzenlemeler ile yasal altyapı oluşturulmuştur. Fakat ÖFK'lere benzer tüm kuruluşların toplu ve tek bir kanunla düzenlenmelerine rağmen bu kurumların bir kanunla değil de kararname ve tebliğlerle regüle edilmesi hukuk tekniği ve uygulaması açısından sorunlu görülmüştür.³² Uygulamada da bu çok başlılığın oluşturduğu sorunlarla karşılaşmıştır. Hakim olan seküler anlayışın etkisi ile birçok hususta katı düzenlemeler yapılmıştır.³³ Örneğin ÖFK'lerin yapacakları reklamlar önceden Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yakından takip edilmiştir. 22 Nisan 1986'da ÖFK'lerin ilan ve reklamlarda uymaları gereken ilke ve kurallar yayımlanmış, buna göre medyada yapılacak olan ilanlarda kesinlikle “İslam” ve “Şeriat” gibi –uluslararası literatürde bu tarz faizsiz kurumlara ilişkin kullanılan– kelimelerin yer almayacağı ifade edilmiştir. ÖFK'ler de mütedeyyin insanların dikkatini çekmek ve diğer bankalardan olan farklarını göstermek için reklamlarda “faizsiz kazanç”, “bereket kapınız” gibi kelimeleri kullanmışlardır.³⁴ Bununla birlikte ÖFK'lerin kurulması hem ülke içerisindeki seküler gruplar tarafından hem de her ne kadar kendilerine tam olarak bir rakip olarak görmeseler de konvansiyonel bankacılar tarafından eleştirilmiştir.³⁵

31. Osman Şıklar, *Bir Ara Rejim Bürokratinin Anıları*, (İmge Kitabevi Yayınları, Ankara: 2010), s. 212-213.

32. Zühtü Aytac, “Özel Finans Kurumlarının Hukuki Yapısı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 41, Sayı: 1, (1986), s. 221-246.

33. ÖFK'ler ilk kurulduklarında bazı zorluklarla karşılaşmış olsalar da diğer bankalardan farklı olarak bazı pozitif ayrımcılıklar da yaşamışlardır. Örneğin toplanan fonların TCMB'de zorunlu karşılık olarak tutulmasında normal bankalar mevduatın yüzde 20'sini bloke ederlerken bu oran ÖFK'lerde cari hesaplar için yüzde 10, katılma hesapları için ise yüzde 1 olarak belirlenmiştir (Uludağ, “Banking without Interest and its Implication”, s. 154). 29 Mart 2002 tarihli 24710 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanan “Zorunlu Karşılıklar Hakkında Tebliğ” ile bu durum değişmiş ve özel finans kurumları da diğer bankalar ile aynı statüye getirilmiştir.

34. David Baldwin, “Turkey: Islamic Banking in a Secularist Context”, *Islamic Financial Markets*, ed. Rodney Wilson, (Routledge, New York: 1990), s. 41.

35. Baldwin, “Turkey: Islamic Banking in a Secularist Context”, s. 38; ÖFK'ler konvansiyonel bankalar tarafından ilk etapta rakip olarak görülmemiş olmamalarına rağmen, büyümeye başlamaları ile birlikte bu kuruluşlara yönelik memnuniyetsizlikler ifade edilmiştir. Bu duruma bir örnek için bkz. “Kâr Payı, Faiz Kapışması”, *Milliyet*, 2 Ocak 1998.

ÖFK'lerle ilgili yasal düzenlemelerin netleşmesi ile birlikte ilk olarak 1985 yılında Albaraka Türk ve Faysal Finans³⁶ kurulmuştur. Daha sonra ise Kuveyt Türk (1989), Anadolu Finans (1991), İhlas Finans (1995) ve son olarak Asya Finans (1996) faaliyete başlamıştır.³⁷ Kurulan bu bankaların adları sermayedarlarının isimlerini yansıtmıştır. Albaraka Türk, Faysal Finans ve Kuveyt Türk'ün hakim ortaklığı yabancılar, Anadolu Finans, İhlas Finans ve Asya Finans yerli sermaye ile kurulmuştur.

ÖFK'lerin üzerine bina edildikleri yasal zeminin zayıflığı ve değişen siyasi atmosferler nedeniyle 1990'lı yılların sonunda bu kurumlar ciddi bir sorun yaşamışlardır. 28 Şubat sonrasında dindarlar ve onlarla ilişki kuran kurumlar hedefe konulmuştur.³⁸ ÖFK'ler de 1999 yılında yapılması planlanan Bankalar Kanunu'ndaki değişiklik ile kapatılma aşamasına gelmiş fakat hem iktidar içerisinde hem de muhalefet kanadından gelen eleştiriler üzerine hatadan dönülmüştür.³⁹ 19 Aralık 1999 ve 23911 sayılı *Resmî Gazete*'de yayınlanan Bankalar Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile ÖFK'ler 4491 numaralı Bankalar Kanunu'na tabi olmuştur. Bu dönemde ÖFK'ler toplumu bilgilendirmek amacıyla birçok yayın ve toplantı düzenlemişler, bu vesile ile İslami bankacılığın toplumda bilinirliğini artırmışlardır.⁴⁰

AK Parti öncesinde ÖFK'lerin yaşadığı diğer bir risk ise bu sefer “dışarı”dan değil “içeri”den gelmiştir. ÖFK'ler 1994 yılında yaşanan ekonomik krizden –her ne kadar stopaj oranlarında bankalar lehine yapılan değişiklik ile haksız rekabet ile karşılaşsalar da–⁴¹ çok fazla etkilenmemişlerdir. Fakat 2001 krizi ÖFK'ler açısından da ciddi bir sınav olmuştur. 1995 yılında kurulan İhlas Finans krizden kötü bir biçimde etkilenmiş ve mali yükümlülüklerini yerine getiremediği için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun (BDDK) 10.02.2001 gün ve 171 sayılı kararı ile faaliyetleri sona erdirilmiştir. İhlas Finans'ın batmasının arkasındaki sebepler olarak likidite sıkışıklığı ve kötü yönetim gösterilmektedir.⁴² Asutay, bu durumun zayıf kurumsal yönetim yapısı ile açıklanabileceğini belirtmektedir.⁴³

36. Sonradan Family Finans adını aldı ve 2005 yılında Anadolu Finans ile birleşerek Türkiye Finans oldu.

37. Hüseyin Tunç, *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, 8. baskı, (Nesil Yayınları, İstanbul: 2010), s. 177.

38. “Faizsiz Bankacılığa Sıkıyönetim Geliyor”, *Sabah*, 25 Mart 1998. Haberin ilk cümlesi: “İrtica ile mücadeleyi hızlandıran Yılmaz hükümeti, faizsiz bankacılık sektörüne de el attı”; Enis Berberoğlu, “28 Şubat Finans Muhtırası”, *Hürriyet*, 6 Aralık 1999. Yazının son bölümü: “Kişisel kanımızı sorarsanız... Gerek faiz vergisi gerekse faizsiz banka yasağı utanıp saklanacak değil alkış tutulacak kararlardır. Gizli-saklı yapılmalarını yadırgamamız bu yüzden”.

39. “Recep Bey'e Göre İslami Bankacılık Gözden Kaçmış”, *Hürriyet*, 9 Aralık 1999.

40. Tunç, *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, s. 181.

41. “Kriz İslami Bankacılığı da Vurdu”, *Milliyet*, 18 Şubat 1994.

42. “İhlas Finans'a Kilit Vuruldu”, *Milliyet*, 11 Şubat 2001; Syed Ali, “Financial Distress and Bank Failure: Lessons From Closure of Ihlas Finans in Turkey”, *Islamic Economic Studies*, Cilt: 14, Sayı: 1-2, s. 1-52.

43. Mehmet Asutay, “The Development of Islamic Banking in Turkey: Regulation, Performance and Political Economy”, *Islamic Finance in Europe: Towards a Plural Financial System*, ed. V. Cattelan (Edward Elgar Pub., Cheltenham: 2013), s. 213-227.

Sektörün en büyük oyuncusu olan İhlas Finans'ın faaliyet izninin kaldırılması tüm ÖFK sektörüne yönelik bir güvensizlik oluşturmuş ve fon sahipleri yoğun bir para çekme talebinde bulunmuşlardır. Bu durum beş ay sürmüş ve ÖFK'lerde toplanan fonların yaklaşık yüzde 50'si çekilmiştir.⁴⁴ 12 Mayıs 2001 tarihinde kabul edilen 4672 sayılı Kanun ile Bankalar Kanunu'nun 20/6. maddesi değiştirilmiş ve ÖFK'ler için iki önemli gelişme yaşanmıştır. Yapılan değişikliğe göre Özel Finans Kurumları Birliği kurulmuş ve Birlik'e "özel cari hesaplar ve kâr ve zarara katılma hesabı sahibi gerçek kişilerin özel finans kurumlarındaki tasarruflarını güvence altına almak amacıyla, Güvence Fonu"⁴⁵ kurma yetkisi verilmiştir. Bu yasal değişiklik ile birlikte bir ay içinde bu kurumlar adına güvence fonu⁴⁶ kurulmuştur. Güvence fonu ile birlikte müşterilerin fonlarını çekme talepleri durmuştur.

1999 yılında ÖFK'lerin Bankalar Kanunu'na dahil edilmesinden sonraki yıllarda BDDK tarafından çıkarılan tebliğlerle⁴⁷ başka yasal düzenlemeler yapılmıştır. 20 Eylül 2001 tarih ve 24529 sayılı *Resmî Gazete*'de yayınlanan yönetmelikle ÖFK'lerin fon kullandırma işlemleri yeniden düzenlenmiştir. Yönetmelik öncesinde ÖFK'ler müşterinin isteği üzerine satıcıdan malı alıp üzerine kar payı koyarak vadeli olarak müşteriye satıyorlardı. Fakat bu düzenleme ile ÖFK'lerin malı satın alması kaldırılmış, bunun yerine peşin bedelinin müşteri adına satıcıya ödenmesi ve işletmenin vadeli olarak borçlandırılması getirilmiştir. Her ne kadar bu durumda ÖFK'ler çifte vergilendirme ve müteselsil sorumluluktan kurtulmuş olsalar ve bu teknik bir düzenleme gibi görülsede bu gelişme İFK'lerin faaliyetlerinin meşruiyetini sağlayan fıkha uygunluk konusunda sorun oluşturmuştur. Bu durum karşısında bazı ÖFK'lerin danışma kurullarında da bulunan Türkiye'nin önde gelen fıkıhçılarında Hayrettin Karaman tarafından ÖFK'lerin faaliyetlerine devam edebilmelerini sağlamak amacıyla "geçici" bir çözüm bulunmuştur. Buna göre sözleşme (sözlü anlaşma) ile eski mevzuatta olduğu gibi mal alıp satmak, bu işlemin ise kayıtlara yönetmeliğin öngör-

44. Tunç, *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, s. 182-183.

45. Madde 11, 6/b.

46. Sistemin işleyişinde tasarruflarını (parasını) ÖFK'ye getiren kişinin bütün doğacak kar ya da zarara ortak olduğu yatmaktaydı. Teorik olarak da olsa hesap açılırken zarar durumunda tüm paranın bile geri ödenemeyeceği gerçeği karşı tarafın bilgisi dahilindeydi. Tam bir kar ve zarara katılım esası bulunmaktaydı. Bu nedenle fonun kurulması beraberinde faizsiz bankaların çalışma prensiplerine yönelik bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu güvence fonu ile birlikte fon sahiplerinin yatırdıkları paraların bir bölümü zarar da edilse, banka da batsa bu insanlara geri ödenecekti. Bu da sistemin "tamamen paranın kaybedilebileceği" prensibine aykırı bir durum oluşturmuyordu. Kalfalardaki bu soru işaretleri, faizsiz bankacılık sektörünün fikhî olarak itimat ettiği en önde gelen hocalardan olan Hayrettin Karaman tarafından şu şekilde ortadan kaldırılmıştır. Karaman'a göre güvence fonunun kaynağı karşılıklı rıza, mevzuat ve anlaşma ile yapılan kesintilerden oluştuğu için "karşılıklı bağış" yoluyla yardımlaşma çerçevesine girmektedir ve şer'i bakımdan bir sakınca bulunmamaktaydı.

47. 20.09.2001 tarih ve 24529 sayılı, 07.03.2002 tarih ve 24688 sayılı, 31.12.2002 tarih ve 24980 sayılı *Resmî Gazete*'lerde yayınlanan değişiklikler yapılmıştır.

düğü biçimde geçirilmesi tavsiye edilmiştir. Bu örnek İslami finansa yönelik düzenlemelerin sadece teknik açılardan değil fihhi açıdan da değerlendirilerek yapılması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç olarak ilk kanun hükmünde kararnamenin yayımlandığı 1983 yılından 2002'de AK Parti'nin iktidarına kadar olan yaklaşık yirmi yıllık dönemde ÖFK'ler birçok yasal belirsizlik ile karşılaşmıştır. 1999 yılına kadar ÖFK'ler bir kanuna dayanmadan tebliğlerle düzenlenmiş, 28 Şubat sonrasında ise kapatılması dahi gündeme gelmiştir. Tüm bu hususlar göz önüne alındığında ÖFK'lerin siyasi nedenlerle üvey evlat⁴⁸ muamelesi gördüğü söylenebilir.

48. Meliha Okur 24 Aralık 2000 tarihli *Milliyet*'te çıkan "Özel Finans Kurumları" yazısında ÖFK'lere yönelik tutumu şu şekilde ifade etmektedir: "Ancak 10 yıl geriye döndüğümüzde özellikle bürokratların bu kurumlara sıcak bakmadığı ortada. Çünkü özel finans kurumları bahsettiğimiz süre içinde ister politik, ister bankacılık sistemindeki rekabet diyebilirsiniz, 'üvey evlat' muamelesi gördüler." Aynı ifade Ali Babacan tarafından da kullanılmıştır: "Türkiye'de 4 katılım bankası bulunduğunu, belirli dönemlerde 'üvey evlat' yerine konulan bu bankaların 2005-2006 yıllarında yaptıkları yasal düzenlemelerle ticari bankalarla eşit düzleme, eşit rekabet şartlarına ulaştıklarını anlattı"; "Ziraat ve Halk'a Katılım Talimatı", *Sabah*, 29 Mart 2013.

2002 SONRASI TÜRKİYE'DE İSLAMİ FİNANS

2002 yılında AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesi Türkiye'deki İslami finans sektörü açısından önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bu dönemdeki İslami finans ile ilgili gelişmeleri incelemek için öncelikle hükümet programlarında yer alan İslami finans, katılım bankacılığı veya faizsiz finans ile ilgili hedefler dikkate alınmıştır. AK Parti hükümetleri boyunca İslami finans alanında atılan adımlara bakıldığında üç dönem üzerinden incelenmesi daha faydalı olacaktır: Birinci dönem AK Parti'nin bürokrasiyi, devleti tanımaya çalıştığı ve İslami finans alanında pek bir adımın atıl(a)madığı 58. ve 59. Hükümet dönemlerini kapsamaktadır. İkinci dönem İslami finans alanında hükümetin ön açıcı rol oynadığı 60. ve 61. Hükümet dönemleridir. Üçüncü dönem ise İslami finansın stratejik bir sektör olarak görülmeye başlandığı 62. Hükümet dönemi ve günümüze kadar olan süreci kapsamaktadır. Bu sınıflandırma yapılırken İslami finans olan yaklaşım, politikalar ve elde edilen kazanımlar dikkate alınmıştır.

Tablo 2'de AK Parti hükümetleri döneminde hükümet programlarında yer alan İslami finansla yönelik hedefler ve bu dönemler içerisinde gerçekleşen önemli gelişmeler yer almaktadır. Bu özet tablodan da anlaşıldığı üzere ilk dönem farklı önceliklerin olduğu, İslami finans ile ilgili hedeflerin pek aşık belirlenmediği ve bu konuda çok sınırlı gelişmelerin yaşandığı bir süreci içermektedir. İkinci dönem İslami finansın sadece bankacılık alanında değil farklı kurumsal yapılar ve ürünler ile kapsamının genişlediği ve hükümetin çeşitli düzenlemelerle yol açıcı bir davranış izlediği dönem olarak görülmektedir. Üçüncü dönem ise İslami finans konusunun artık hükümet programlarında yer aldığı ve stratejik önem kazandığı bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır.

TABLO 2. AK PARTİ HÜKÜMET PROGRAMLARINDA İSLAMİ FİNANSIN YERİ

HÜKÜMETLER	GÖREV SÜRELERİ	HÜKÜMET PROGRAMINDA İSLAMİ FİNANS	ÖNEMLİ GELİŞMELER
58. HÜKÜMET	(18.11.2002-14.03.2003) /4 ay	Herhangi bir hedef belirtilmemiş.	
59. HÜKÜMET	(14.03.2003-29.08.2007) /3,5 yıl	Herhangi bir hedef belirtilmemiş.	5411 sayılı Bankacılık Kanunu çıkarıldı ve ÖFK'lere katılım bankası ismi verildi (2005).
60. HÜKÜMET	(29.08.2007-06.07.2011) /4 yıl	Herhangi bir hedef belirtilmemiş.	İlk tekafül şirketi kuruldu (2009). Kuveyt Türk ilk sukuk ihracı (2010) ve SPK kira sertifikaları (sukuk) tebliği (2010) gerçekleşti. Kira sertifikaları için vergi düzenlemesi yapıldı (2011).
61. HÜKÜMET	(06.07.2011-29.08.2014) /3 yıl	Herhangi bir hedef belirtilmemiş.	Katılım Endeksi kuruldu (2011). İlk faizsiz emeklilik şirketi faaliyete geçti (2011). İlk USD ve TL Kamu kira sertifikası ihracı yapıldı (2012). Dünya Bankası Küresel İslami Finans Geliştirme Merkezi Açıldı (Ekim, 2013). BDDK ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) tarafından Faizsiz Finans ve Katılım Bankacılığı Çalıştayı düzenlendi (Aralık 2013).
62. HÜKÜMET	(29.08.2014-28.08.2015) /1 yıl	Faizsiz bankacılığın geliştirilmesi için kamu sahipliğinde katılım bankalarının kurulmasına yönelik çalışmalarımızı sürdüreceğiz (s. 119).	İlk kamu katılım bankası (Ziraat Katılım) kuruldu (2015).

64. HÜKÜMET	(24.11.2015-24.05.2016) /6 ay	Faizsiz finans alanında koordinasyonu sağlayacak bir mekanizma oluşturacak, bu alana uygun etik ilkeleri ve kurumsal yönetim ilkelerini belirleyeceğiz. Ürün ve hizmet çeşitliliğini artıracamız (s. 77). Kentsel dönüşüm projelerinde sukuk gibi yeni finansman araçlarının önünü açacak düzenlemeler yapacağız (s. 125).	Vakıf Katılım (2016), Faizsiz Finans Koordinasyon Kurulu (2015) ve BDDK Uygulama-V Dairesi kuruldu (2015).
65. HÜKÜMET	(24.05.2016-...)	Faizsiz finans alanında koordinasyonu sağlayacak bir mekanizma oluşturacak, bu alana uygun etik ilkeleri ve kurumsal yönetim ilkelerini belirleyeceğiz. Ürün ve hizmet çeşitliliğini artıracamız (s. 125). Faizsiz finansman yöntemlerinin payının artırılması ve bu finans araçlarına daha fazla katılım sağlanması amacıyla teşvik edici vergisel düzenlemeler yapacağız. Kentsel dönüşüm projelerinde sukuk gibi yeni finansman araçlarının önünü açacak düzenlemeler yapacağız (s. 107).	Türkiye Varlık Fonu kuruldu (2016).

Kaynak: Hükümet Programları

BİRİNCİ DÖNEM (2002-2007): FARKLI ÖNCELİKLER VE DEVLETİ TANIMA

2001 yılında kurulan AK Parti girdiği ilk seçimde tek başına iktidar olmayı başarmıştır. Dört ay süren 58. Gül Hükümeti bir geçiş süreci olmuş, 59. Erdoğan Hükümeti ile uzun soluklu AK Parti iktidarı başlamıştır. 2000-2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerin etkilerinin devam ettiği bir dönemde iktidara gelen AK Parti'nin öncelikleri ekonominin toparlanması ve ihtiyaç duyulan reformların yapılması olmuştur. 58. ve 59. Hükümet programları incelendiğinde İslami finans ile

ilgili herhangi bir hedef ya da atıf dile getirilmemiştir. Bu durumun arkasında iki sebep yatmaktadır: Birinci olarak başta ekonomi olmak üzere birçok alanda devralınan sorunlar ve bunlara yönelik halkın beklentileri gösterilebilir. Bu nedenle İslami finansa ilişkin bir hedef belirtilmemiş, bu alan öncelikli olarak belirlenmemiştir. Diğer bir sebep ise Türkiye'nin tarihsel bir geçmişe dayanan seküler dinamikleri ve buna ilişkin AK Parti'nin kendisine biçtiği kurumsal kimliği ile ilgilidir. AK Parti kendisini muhafazakar demokrat bir kitle partisi olarak tanımlamaktadır.⁴⁹ Bu tercih AK Parti'ye oy veren muhafazakar kesimin taleplerinin görmezden gelinmemesi gerektiğini göstermektedir. AK Parti geçmişte farklı partilerin izlediği metodun aksine daha yavaş ve toplumsal bir mutabakat ile kendisinden beklenenleri gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. AK Parti iktidar olmuş fakat daha muktedir olmak için zamana ihtiyaç duymuştur. 58. ve 59. Hükümet dönemlerinde AK Parti bürokrasiyi, devleti tanımaya çalışmıştır.

Türkiye'deki İslami finans sektörü her ne kadar ismen İslami kelimesini kullanmasa da böyle bir kimliği temsil etmektedir. Bu nedenle seküler dinamikleri harekete geçirmemek adına konjonktüre uygun olarak İslami finansa yönelik hükümet programlarında herhangi bir hedef belirlenmemiştir. Bunun yerine kamuoyunun nabzını tutmaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Örneğin kamu bankalarının İslami bankacılık da yapması AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Nazım Ekren tarafından 2003 yılında dile getirilmiştir. Buna göre kamu katılım bankalarının farklı bir havuz oluşturarak kar payı esasına göre de faaliyet gösterebilecekleri bir nevi İslami pencere uygulaması düşünülmüştür.⁵⁰ Aynı yıl Hazine Müsteşarlığı tarafından kamu sukuk ihracı yapılması için de çalışma yapılmıştır.⁵¹ Kamu katılım bankaları kurulması 2014, hazine sukuk ihracı ise ancak 2012 yılında gerçekleşmiştir. Hatta bu dönemde Kuveyt Türk'ün de ÖFK'lerin likidite ihtiyacını karşılamak ve yurt dışından fon getirebilmek için çalışmalar yaptığı görülmektedir. Fakat 2003-2004 yıllarında Hazine tarafından ihraç edilmesi beklenen ve hukuki zemininin oluşturulması için yapılan çalışmalar⁵² nihayete erdirilememiştir.

49. Yalçın Akdoğan, *AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi*, (Alfa, İstanbul: 2004), s. 8. AK Parti'nin kuruluşunda muhafazakar demokrat olarak bir tanımlama yapılmamıştır. Fakat Akdoğan'ın kitabı sonrasında bu tanım AK Parti'nin kimliği olarak belirlenmiştir. AK Parti "2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya (2014)" çalışmasında muhafazakar demokrat bir parti olarak tanımlanmıştır. "Adalet ve Kalkınma Partisi kendisini siyasetin merkezinde konumlandırın muhafazakar demokrat bir kitle partisidir", s. 4. Bkz. "Tayyip Erdoğan Partisinin Politikasına İsim Koydu", Haber Vitriini, <http://www.habervitrini.com/gundem/tayyip-erdogan-partisinin-politikasina-isim-koydu-muhafazakar-demokrat-42277>, (Erişim tarihi: 29 Mayıs 2017).

50. "Kamu Bankaları da İslami Bankacılık Yapacak", *Milliyet*, 31 Mart 2003.

51. "İslam Bonosu", *Milliyet*, 25 Nisan 2003. Haberin ilk cümlesindeki "sessiz sedasız yürütülen çabalarda" ifadesi dikkat çekicidir.

52. "Sukuk-u İcara Ne Demek?", *Hürriyet*, 8 Ocak 2004.

58. ve 59. AK Parti hükümetleri zamanında İslami finansa yönelik atılan en önemli adım 2005 yılında yayınlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile ÖFK'lerin daha sağlam bir yasal zemine oturtulması ve ekonomiye olan katkısının tanınması⁵³ olmuştur. Bu Kanun ile ÖFK ismi “katılım bankası” olarak değiştirilmiştir. İlk kuruluşlarından 2005 yılına kadar kullanılan ÖFK kavramı hem yurt içi hem de yurt dışında bazı yanlış anlaşılmalara ve bu kurumların farklı prosedürlere maruz kalmasına neden olmuştur. Diğer bankaların yaptıkları birçok işlemi faizsizlik prensibine uygun olarak yapabilen bu kurumlar, uluslararası bankacılık ve kambiyo işlemleri hizmeti de vermekteydi. Fakat yurt dışındaki bazı bankalar tarafından unvanlarında banka sözcüğü bulunmaması nedeniyle banka dışı finansal kurumlar kategorisine alınmaktaydı. Bu da ÖFK'lerle ithalat/ihracat yapan müşterilerin bu ülkelerle iş yapamamasına neden oluyordu.⁵⁴ 19 Ekim 2005 tarihli 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile “Özel Finans Kurumu” ismi “katılım bankacılığı” ile değiştirilmiştir. “Katılım bankacılığı” terimi ilk defa Temel Hazıroğlu ve Mehmet Emin Özcan tarafından kullanılmıştır.⁵⁵ Katılım ifadesi bu kuruluşların kar ve zarara katılım prensibi ile çalışmalarını temsil etmektedir.⁵⁶

Katılım bankaları açısından ilk iki AK Parti hükümetlerinde atılan diğer bir adım ise TCMB Başkanlığı için o dönem Albaraka Türk Genel Müdürü olan Adnan Büyükdeniz'in Köşk'e önerilmesidir. Fakat bu teklif dönemin cumhurbaşkanı tarafından uygun görülmemiştir. O dönemde tartışmalar adayın yetkinliği üzerinden değil dini yaşantısı, yönettiği kurum, eşinin başının kapalı olması gibi laiklik endişeleri üzerinden yapılmıştır.⁵⁷ İlerleyen dönemlerde ise bürokraside katılım bankacılığı tecrübesine sahip yöneticiler kuruma atanmıştır.

Sonuç olarak 2002-2007 yılları arasındaki AK Parti hükümetleri döneminde İslami finansla ilgili açıktan hükümet programlarında bir hedef belirtilmese de kısıtlı adımlar atılmaya çalışılmıştır. Bu ihtiyatlı tutum sadece İslami finansa yönelik değil muhafazakar kesimin 28 Şubat sonrasında maruz kaldığı yasaklar (başörtüsü yasağı, imam hatiplere yönelik katseyim gibi) için de geçerlidir. Bir

53. Asutay, “The Development of Islamic Banking in Turkey: Regulation, Performance and Political Economy”, s. 213-227.

54. Mehmet Emin Özcan ve Temel Hazıroğlu, “Bankacılıkta Yeni Bir Boyut: Katılım Bankacılığı”, *Türkiye'de Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulama*, (Albaraka Türk Yayınları, İstanbul: 2010), s. 194.

55. “Albaraka Türk”, *Bereket Dergisi*, Sayı: 9.

56. Tunç, *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, s. 184.

57. “Merkez Bankasına Faizsiz Bankacı Sürprizi”, *Hürriyet*, 22 Mart 2006; Çiğdem Toker, “Faiz Haram'cuya Veto Çıktı, Merkez'e Yeni Aday Geliyor”, *Hürriyet*, 26 Mart 2006; “Merkez'de Hesaplaşma”, *Evrensel*, 25 Mart 2006.

sene sonrasında 2008 yılında AK Parti'ye açılan kapatma davasında başsavcının kapatma talebine ilişkin “Laiklik karşıtı model programda değil eylem ve söylemde”⁵⁸ ifadesi neden açıktan İslami finans ile ilgili bir hedefin belirtilmediğini göstermesi açısından önemlidir. İddianamede AK Parti'nin laiklik karşıtı eylemlerin odağı olduğu kanaatine varılmasına gerekçe olarak gösterilen sözler incelendiğinde İslami finansa yönelik bir hedefin hükümet programına konulmasının AK Parti için anında bir kapatma sebebi sayılabileceği görülmektedir. İlgili dönemdeki siyasi yapıya ilişkin sorunlara rağmen ÖFK yerine katılım bankacılığı isminin konulması ve Bankacılık Kanunu ile bu kuruluşların da diğer bankacılık faaliyetleri ile benzer düzenlemelere tabi tutulması en önemli adımlardır.

İKİNCİ DÖNEM (2007-2014): SİYASİ VE EKONOMİK KRİZLERE RAĞMEN ÖN AÇICI ROL

2007-2014 yılları arasında görev yapan 60. ve 61. AK Parti hükümetleri hem siyasi hem de ekonomik olarak ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. 2008 yılında partiye kapatma davası açılmış ve etkileri 2009 yılında derinleşecek küresel kriz gerçekleşmiştir. Sonrasında ise 2013 yılının ilk yarısından sonra başlayan yurt içinde (Gezi Parkı Şiddet Eylemleri, 17-25 Aralık vb.) ve yurt dışındaki (Suriye iç savaşı ve Türkiye'ye yansımaları) gelişmeler nedeniyle siyasi ve ekonomik olarak zor bir dönem geçirilmiştir. Bu zorlu dönemde iki hükümet programında da İslami finans ile ilgili bir hedef belirtilmemiş ancak özel sektörün önünü açıcı düzenlemeler yapılmış ve Türkiye ilk defa kamu kira sertifikaları ile İslami sermaye piyasalarına açılmıştır.

Her ne kadar finansal kriz İFK'leri de etkilese bu kurumların hem küresel bankacılık sektörü içerisindeki düşük payları hem de faaliyetlerinin aşırı riskli enstrümanlar içermemesi nedeniyle konvansiyonel finansal kurumlara göre krizden daha sağlıklı çıkmışlardır. Kriz sonrası dönemde dünyanın önde gelen merkez bankaları tarafından ekonomilerini desteklemek için başvurdukları düşük faiz ve genişlemeci para politikaları İslami sermaye piyasalarının yaygınlık kazanması için bir zemin oluşturmuş, böylece kriz İslami finans için bir fırsata dönüşmüştür. Türkiye'deki İslami finans sektörü yurt dışındaki likidite bolluğu fırsatından 2009 yılından sonra istifade edebilmiştir.

58. “İşte AKP İddianamesi Tam Metin”, *Hürriyet*, 18 Mart 2008.

2009 yılında Hazine Müsteşarlığı tarafından “devlet iç borçlanma senetlerinin çeşitlendirilmesi ve yatırımcı tabanının genişletilmesi amacıyla”⁵⁹ dört kamu iktisadi teşebbüsünün bütçeye aktarılan hasılat paylarına endeksli olarak getiri sağlayan Gelire Endeksli Senetler (GES) ilk defa 28 Ocak 2009 tarihinde ihraç edilmiştir. Doğrudan satış yöntemi ile yapılan bu senetleri katılım bankaları almışlardır. Daha sonrasında ise 29 Nisan 2009, 24 Şubat 2010, 11 Ağustos 2010, 23 Şubat 2011 ve 24 Ağustos 2011’de yeni tertip ihraçlar gerçekleştirilmiştir. Katılım bankaları bu şekilde bilançolarının aktif tarafını çeşitlendirmişlerdir. GES’ler faizsiz enstrümanlara yatırım yapan bireysel emeklilik fonları tarafından da kullanılmıştır.

Katılım bankaları için fıkıh danışmanları tarafından verilen fetvaların bağlayıcılığı vardır. Çünkü yapılan iş İslami prensiplere dayanmakta ve bu kurallara uymayan ürünler ya da işlemler katılım bankaları tarafından yapılamamaktadır. Bir ürünün caiz olup olmadığına İslam fikhî uzmanlarından oluşan danışma kurulları karar vermektedir. Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının da yurt dışındaki “Sharia Board”lara benzer şekilde danışma kurulları olarak isimlendirilen yapıları bulunmaktadır. Hayrettin Karaman 2009 yılındaki yazısında⁶⁰ Hazine Müsteşarlığı tarafından yayımlanan Tanıtım Kılavuzu’ndaki bilgilere bakarak bu senetlere yatırım yapmanın caiz olduğu görüşünü belirtmiştir. Fakat Karaman 19 Şubat 2012 tarihinde yazdığı makalesinde⁶¹ bu senetlerin gelir ortaklığı senedine dönüşmesi gerektiğini ve mevcut halinin faizli olduğunu dile getirmiştir. Bu görüş nedeniyle katılım bankaları yeni yapılacak olan GES ihraçlarına katılmayacaklarını açıklamış ve böylece hazine GES ihracına son vermiştir.⁶²

Her ne kadar 60. ve 61. Hükümet programlarında İslami finans ile alakalı bir plan görünmüyorsa da İFK’lerin faaliyet alanlarının çeşitlendirilmesini sağlayacak düzenlemelere gidilmiştir. Bu açıdan İslami finans alanına yönelik özel sektörün başı çektiği birçok ilk yaşanmıştır. Türkiye’de ilk tekafül ve faizsiz emeklilik şirketleri bu dönemde kurulmuştur. Ülkemizdeki ilk özel sektör sukuk ihracı Kuveyt Türk Katılım Bankası tarafından 23 Ağustos 2010 tarihinde üç yıl vadeli olarak 100 milyon dolar tutarında gerçekleştirilmiştir. Bu ihraç öncesinde Nisan 2010’da Sermaye Piyasa

59. “Gelire Endeksli Senetler Tanıtım Kılavuzu”, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, (2009), s. 1, https://www.hazine.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FYat%C4%B1r%C4%B1mc%C4%B1lar+%C4%B0%-C3%A7in+Bilgiler%2FGes_brosur.pdf, (Erişim tarihi: 29 Mayıs 2017).

60. Hayrettin Karaman, “Gelire Endeksli Senetler”, Hayrettin Karaman kişisel web sitesi, 15 Şubat 2009, <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0389.htm>, (Erişim tarihi: 29 Mayıs 2017).

61. Hayrettin Karaman, “Devletin Borç Senetleri”, Hayrettin Karaman kişisel web sitesi, 19 Şubat 2012, <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0850.htm>, (Erişim tarihi: 29 Mayıs 2017).

62. “Faiz Fetvası Bankaları Harekete Geçirdi”, NTV, 29 Mart 2012.

saları Kurulu (SPK) tarafından yayımlanan tebliğle⁶³ ilk kez kira sertifikaları ismi ile sukukun altyapısı oluşturulmuştur. Kuveyt Türk'ün kira sertifikaları çalışmaları tebliğden önce başladığı için SPK mevzuatına uyulmadan yurt dışında kurulan bir varlık kiralama şirketi (VKŞ) üzerinden ihraç yapılmıştır. Kira sertifikaları üzerindeki vergi belirsizliği 25 Ocak 2011 tarihinde yayımlanan 6111 sayılı Kanun⁶⁴ ile kaldırılmıştır. Buna göre Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan değişiklik ile bu belgelerden elde edilecek gelirler menkul kıymet sermaye iradı olarak kabul edilmiş ve tahvillerde olduğu gibi yüzde 10 stopaja tabi tutulmuştur. Ayrıca VKŞ'ler de tamamen kurumlar vergisinden muaf tutulmuştur. Söz konusu şirketler devraldıkları veya devredecekleri taşınır veya gayrimenkuller için herhangi bir katma değer vergisi, tapu harcı gibi bir harç ödemeyecekler ve tüm devir işlemlerinde damga vergisinden muaf olacaklardır. Vergi tarafındaki iyileştirici düzenlemeler sonucunda SPK'nin kira sertifikaları tebliğine uygun olarak yapılan ilk ihraç 30 Ekim 2011 tarihinde yine Kuveyt Türk Katılım Bankası tarafından gerçekleştirilmiştir.

Hazine Müsteşarlığı, SPK ve BDDK'nin İslami finans sektörüne yönelik yaptıkları düzenlemelerle birlikte TCMB de uluslararası alanda önemli bir kuruluş olan "International Islamic Liquidity Management" da (IILM) aktif bir rol oynamaktadır. IILM'nin amacı, İFK'ler için en önemli sorunlardan biri olan likidite yönetimini, ihraç ettikleri kısa vadeli sukuklar vasıtasıyla en az maliyetle ve faizsiz bankacılık esaslarına uygun şekilde kolaylaştırmaktır. TCMB bu kuruluşun ortağı ve yönetiminde bulunmaktadır.⁶⁵

Katılım bankalarının hem yurt içi hem de yurt dışındaki yatırımcılardan fon temin etmesini sağlayan kira sertifikalarına yönelik düzenlemelerin yapılması sektör açısından çok önemli bir adım olmuştur. Bu düzenlemeler ile katılım bankaları VKŞ'ler kurmuşlar ve birçok sukuk ihracı gerçekleştirmişlerdir. Kira sertifikalarına ilişkin tebliğin yayımlanması ile hükümetin ön açıcı rolü, Hazine Müsteşarlığının ilk kira sertifikası ihracı ile farklı bir boyut kazanmıştır. 8 Eylül 2012 tarihinde 1,5 milyar dolar tutarında 5,5 yıl vadeli kira sertifikası ihraç edilmiştir. Bu ihraca hem yurt içi hem de yurt dışından beş katı kadar talep gelmiş ve yüzde 58'i Ortadoğu, yüzde 13'ü Avrupa, yüzde 12'si Asya, yüzde 9'u Türkiye ve yüzde 8'i ABD'deki 250 yatırımcıya satılmıştır.⁶⁶ Beklentilerin üzerinde gelen bu yüksek talep kararın ne kadar yerinde fakat geciktir.

63. "Kira Sertifikaları Tebliği", *Resmî Gazete*, 7 Haziran 2013, Sayı: 28670.

64. Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kabul Tarihi: 13/2/2011.

65. "About Us", IILM, <http://www.iilm.com/about-us>, (Erişim tarihi: 29 Mayıs 2017).

66. T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Basın Duyurusu, Sayı: 2012/ 143, 18 Eylül 2012.

miş bir karar olduğunu da göstermiştir. 2 Ekim 2012 tarihinde ise Hazine Müsteşarlığı tarafından Türk lirası (TL) cinsi ilk kira sertifikası da 1,6 milyar tutarında ihraç edilmiştir. Bu ihraçlara gelen yüksek taleplerin de etkisiyle TL ve dolar bazında kira sertifikaları ihraçları Hazine'nin düzenli ihraç programlarına dahil edilmiş ve her yıl çeşitli miktarlarda dış alımlar yapılmaya başlanmıştır. Devlet tarafından yapılan kira sertifikaları hem katılım bankaları için aktif yapılarını çeşitlendirmelerini sağlayacak bir yatırım enstrümanı olmuş hem de tekaful, bireysel emeklilik gibi sabit getirili faizsiz ürünlere ihtiyaç duyan İslami finansal şirketlere büyük bir imkan sağlamıştır.

Kamunun İslami finansı dikkate almasına yönelik bu dönemde gösterilebilecek dikkat çekici bir örnek de 21-23 Aralık 2013'te BDDK ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin (TKBB) birlikte yaptıkları "Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştayı"dır. Bu çalıştayda Türkiye'deki İslami finans sektörü akademisyenler, uygulamacılar ve düzenleme kuruluşlarının katılımı ile kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Farklı alanlara yönelik çalışma masaları oluşturulmuş ve çalıştay sonrasında elde edilen sonuçlar rapor⁶⁷ haline getirilmiştir. Fakat 17-25 Aralık yargı darbesi nedeniyle çok fazla gündem olmamıştır.

Bu dönemdeki İslami sermaye piyasalarına ilişkin bir diğer gelişme ise 2011 yılında kurulan Katılım Endeksi'dir. Dünyada uzun zamandır bulunan İslami endeksler (Dow Jones Islamic Market Index, FTSE Shariah Global Equity Index vb.) ile benzer özelliklere sahip bu endeks ile hisseleri Borsa İstanbul'da işlem gören ve katılım bankacılığı prensiplerine uygun⁶⁸ şirketler belirlenmektedir. Bu şekilde yatırımcılara alternatif bir imkan sunmak amaçlanmıştır. Sonuç olarak AK Parti'nin ikinci dönemi İslami finans sektörünün gelişebilmesi için çeşitli yasal düzenlemelerin gerçekleştirildiği ve bu alandaki faaliyet çeşitliliğinin arttığı bir dönem olmuştur.

ÜÇÜNCÜ DÖNEM (2014-...): İSLAMİ FİNANSIN STRATEJİK SEKTÖR OLARAK GÖRÜLMESİ

62. Hükümetten itibaren her hükümet programında artık İslami finansa yönelik planların olduğu görülmektedir. İslami finansa bakış açısı değişmiş, önceki dönemlerde önu açılan İslami finans sektörü artık stratejik önemi olan bir alan olarak görülmeye başlanmıştır. 2013 yılının ilk çeyreğinde dile getirilen⁶⁹ kamu katılım bankala-

67. *Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştayı Raporu*, (BDDK, Ankara: 2014).

68. "Katılım Endeksleri Tanıtım Sunumu", Katılım Endeksi, http://www.katilimendeksi.org/content/userfiles/files/yeni_katilim_endeksleri_sunumu.pdf, (Erişim tarihi: 29 Mayıs 2017).

69. "Ziraat ve Halk'a Katılım Teminatı", *Sabah*, 9 Mart 2013.

rının kurulması hedefi, 2015 yılında Ziraat Katılım'ın açılması ile gerçekleşmiştir. Açılıştaki o dönem başbakan yardımcısı olan Ali Babacan'ın açıklamasında devletin de oyuncu olarak sektöre girmesinin “kalıcılık” açısından önemli olduğunu vurgulaması dikkat çekicidir:

Bir dönem katılım bankacılığı devletin çok da olumlu bakmadığı hatta “üvey evlat” yerine koyduğu bir sektör idi. Bugün bu açıdan da tarihi bir gün. Devletin artık biz-zat içinde yer aldığı ve sahiplendiği bir sektör haline geliyor. Katılım bankacılığının kalıcı olarak Türkiye’de yerleşmesi ve güçlenmesi açısından da içeriye ve dışarıya da çok çok önemli bir mesaj.⁷⁰

2016 yılında ise Vakıf Katılım Bankası faaliyete geçmiştir. Vakıf Katılım'ın kurucu ortakları arasında yüksek bir paya sahip olmaları da eski vakıfların⁷¹ yer alması sembolik olarak önem taşımaktadır. Kamu katılım bankalarının kurulması hedefinin ortaya konulduğu dönemde Halk Bankası girişimi ile Halk Katılım Bankası'nın da kurulması gündeme gelmiş ve banka bünyesinde buna ilişkin çalışmalar hemen başlamıştır.⁷² Sonrasında ise bu girişim ileri bir tarihe ertelenmiştir. 2017 yılı içerisinde Halk Katılım'ın faaliyete başlamasına da lisans alacağına ilişkin bir beklenti bulunmaktadır.⁷³ Kamu katılım bankalarının da katkıları ile birlikte katılım bankalarının toplam bankacılık sektöründen aldıkları payın 2025 yılında yüzde 15 hedefine⁷⁴ yükselmesi beklenmektedir.

İstanbul Uluslararası Finans Merkezi projesi Türkiye ekonomisi açısından stratejik öneme sahiptir.⁷⁵ Buna yönelik girişimlere 2011 yılında başlanmış, Onuncu Kalkınma Planı kapsamında da yedi alt bileşenden oluşan Eylem Planı Kalkınma Bakanlığı tarafından Aralık 2014'te yayımlanmıştır.⁷⁶ Bu planın sacayaklarından birini İslami Finans Merkezi hedefi oluşturmaktadır. Eylem planında buna ilişkin 7. bileşen “Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Sisteminin Geliştirilmesi” olarak belirtilmekte ve dört politika ve otuz bir eylem adımını içermektedir. Söz konusu eylem planında “faizsiz finans sistemine yönelik mevcut algının iyileştirilmesi”, “fa-

70. “Babacan: Katılım Bankacılığını Devlet Sahipleniyor”, Bloomberg HT, 29 Mayıs 2015.

71. Bayezid Han-ı Sani (II. Bayezid) Vakfı, Mahmut Han-ı Evvel Bin Mustafa Han (I. Mahmut) Vakfı, Mahmut Han-ı Sani Bin Abdulhamit Han-Evvel (II. Mahmut) Vakfı ve Murat Paşa Bin Abdusselam (Murat Paşa) Vakfı. Bu vakıfların Vakıf Katılım'ın sermayesi içerisindeki payları toplamda yüzde 1'dir.

72. “Özel Durum Açıklaması, (Genel)”, KAP, 12 Mart 2013, <https://www.kap.org.tr/tr/Bildirim/266010>, (Erişim tarihi: 30 Mayıs 2017).

73. “Yılbaşından Önce Faaliyete Girecek”, *Yeni Şafak*, 7 Kasım 2016.

74. “TKBB Strateji Belgesi 2015-2025”, TKBB, s. 3.

75. İstanbul Uluslararası Finans Merkezi ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Erdal Tanas Karagöl, Yusuf Emre Koç ve Mehmet Kızılkaya, *İstanbul'un Finans Merkezi Olma Arayışı*, (SETA Rapor, İstanbul: 2017).

76. “Onuncu Kalkınma Planı-İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Programı Eylem Planı (2014-2018)”, Kalkınma Bakanlığı, http://odop.kalkinma.gov.tr/dokumanlar/4Istanbul_Uluslararası_Finans_Merkezi_Programi.pdf, (Erişim tarihi: 30 Mayıs 2017).

izsiz finans alanına ilişkin insan kaynağının geliştirilmesi ve literatürün zenginleştirilmesi”, “faizsiz finans sisteminin kurumsal yapısının ve hukuki altyapısının geliştirilmesi” ve “faizsiz finans ürün ve hizmet çeşitliliğinin artırılması” başlıklı konular yer almıştır.⁷⁷ Oldukça kapsamlı bir yapıya sahip olan eylem planının hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi önemlidir.

İslami finans alanında merkez konuma gelme hedefi sadece Müslüman ülkelerin değil (Katar, Endonezya, Malezya vb.) İngiltere, Lüksemburg gibi Batılı ülkelerin de hedefindedir. Örneğin İngiltere 2001 yılında Merkez Bankası bünyesinde ülkedeki İslami finans sektörünün gelişmesini sağlamak ve sektörün önündeki engelleri tespit etmek için bir çalışma grubu, 2011 yılında da İslami finansın gelişimini koordine etmek ve desteklemek üzere “İslami Finans Sekreteryası”nı kurmuştur.⁷⁸ 2014 yılında ise 200 milyon sterlin tutarındaki ilk sukuk ihracını gerçekleştirmiştir. Müslüman nüfusun azınlıkta olduğu Batılı bir ülke olan İngiltere'nin uzun soluklu bir şekilde attığı adımlara bakıldığında Türkiye'nin bürokratik süreçleri daha hızlı bir şekilde tamamlaması gerekmektedir. Bununla birlikte İngiltere'de yaşanan Brexit sonrası belirsizlik İslami finans merkezi olmak için ülkemize bir fırsat sunabilir.⁷⁹

Son yıllarda Türkiye İslami finans alanında önemli organizasyonlara ve iş birliklerine imza atmıştır. 2015 yılında Türkiye G20'nin dönem başkanlığını gerçekleştirmiştir. Özellikle İslami finansın G20 gündemine alınması için çaba gösterilmiş,⁸⁰ bu kapsamda İstanbul'da önemli uluslararası organizasyonlar⁸¹ yapılmıştır. Aynı şekilde Kasım 2016'da İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) 32. Bakanlar Toplantısı'na ev sahipliği yapılmış, sonrasında Borsa İstanbul ve İslam Kalkınma Bankası (İKB) arasında stratejik iş birliği protokolü imzalanmıştır.⁸² Tüm bu programlar ve iş birlikleri aynı zamanda Türkiye'nin İslami finans merkezi olma hedefine katkı sağlamaktadır.

77. “TKBB Strateji Belgesi 2015-2025”, TKBB, s. 23.

78. “UK Excellence in Islamic Finance”, UK Department for International Trade, (2014), https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/367154/UKTI_UK_Excellence_in_Islamic_Finance_Reprint_2014_Spread.pdf, (Erişim tarihi: 30 Mayıs 2017).

79. Mücahit Özdemir, “Brexit ve İslami Finans”, *PESA Analiz*, (Haziran 2016).

80. “Integrating Islamic Finance into Global Finance”, Draft Note for the G20, (İslami Finansın Küresel Finansa Entegrasyonu Hakkında IMF/Dünya Bankası Grubu Notu, Ağustos 2015).

81. Örnekler için bkz. “Uluslararası Kobi Şurası 2015”, Kobi Şurası, <http://kobisurasi.org>, (Erişim tarihi: 30 Mayıs 2017); “Mobilizing Islamic Finance for Long-Term Investment Financing”, World Bank, <http://www.worldbank.org/en/events/2015/11/18/mobilizing-islamic-finance-for-long-term-investment-financing>, (Erişim tarihi: 30 Mayıs 2017).

82. Anlaşma haberi için bkz. “Borsa İstanbul ile İslam Kalkınma Bankası İş Birliğine Gitti”, Borsa İstanbul, <http://www.borsaistanbul.com/duyurular/2016/11/24/borsa-istanbul-ile-islam-kalkinma-bankasi-is-birligine-gitti>, (Erişim tarihi: 30 Mayıs 2017).

Bununla beraber İKB, Türkiye ve bazı İslam ülkelerinin (Endonezya şu an öne çıkmaktadır) ortaklığında İslami finansa likidite sağlamayı amaçlayan bir yatırım bankası fonksiyonu görecektir. Mega Bank'ın kurulması çalışmalarını hızlandırmıştır. Türkiye'nin İslami finansın merkezi olmak hedefine katkı sağlayacak Mega Bank projesine hükümet büyük önem vermektedir.⁸³

Bu dönemde İslami finansın stratejik bir sektör olarak görüldüğünü ortaya koyması açısından yeni yapılar oluşturulmuştur. 2015 yılının başlarında BDDK bünyesinde katılım bankacılığı ile ilgili faaliyetlerin daha etkin, hızlı yürütülmesi ve katılım bankacılığının geliştirilmesi için "Uygulama Daire Başkanlığı" adı altında yeni bir birim kurulmuştur.⁸⁴ Bu birimin kurulması bir zamanlar ÖFK'ler için gerekli düzenlemeleri yapmayan kamudan katılım bankaları için özel birim oluşturulan kamuya geçişi göstermektedir. Hükümetin İslami finans sektörüne verdiği önemi göstermesi açısından dikkat çekilmesi gereken bir diğer konu da şu an ekonomi alanındaki en önemli kurumların (TCMB, BDDK ve Hazine) başında katılım bankacılığı tecrübesine sahip kişilerin bulunduğudır.

Hükümet programında yer alan bir diğer hedef de 2015 yılı sonunda Faizsiz Finans Koordinasyon Kurulu'nun (FFKK) kurulmasıyla gerçekleştirilmiştir.⁸⁵ Bu kurul ile birlikte İFK'ler arasında bir koordinasyon sağlanması, bu kurumların etik ve kurumsal yönetim ilkelerinin belirlenmesi hedeflenmektedir. İFK'lerde bu ilkelerin belirlenmesi ve uygulanması süreci dünya genelince danışma kurullarıyla gerçekleştirilebilmektedir. Bazı ülkelerde sadece özel danışma kurulları var iken Malezya'da ülkenin merkezi bir danışma kurulu da bulunmaktadır. Böylece İFK'lerde uygulanabilecek işlemler, sunulabilecek ürün ve hizmetler konusunda genel ilkeler belirlenmektedir. FFKK de bu bağlamda bir adım atarak merkezi bir danışma kurulu kurulması için⁸⁶ çalışmalarını sürdürmektedir. Merkezi danışma kurulunun faaliyete geçmesiyle birlikte halkın gözünde İFK'lerin itibarının artacağı ve bu kurumlara olan güvenin pekişeceği beklenmektedir. "Neden her bankanın ayrı bir danışma kurulu var? Neden farklı fetvalara göre işlem yapılıyor?" gibi halk nezdinde sorulan sorular böylece yanıt bulmuş olacaktır.

İFK'lerin gelecekte sağlam adımlar atabilmesi için kalifiye insan kaynağına ihtiyaç duyulduğu aşikardır. İslami finansın ilkelerini bilmeden bu alanda çalışma-

83. "Mehmet Şimşek: Megabank Bu Sene İçinde Kurulabilir", *Fortune Turkey*, 11 Mayıs 2016.

84. "2015 Faaliyet Raporu", BDDK, s. 53.

85. "Faizsiz Finans Koordinasyon Kurulu Oluşturuldu", *Milliyet*, 15 Aralık 2015.

86. "Faizsiz Finans Koordinasyon Kurulunda Reel Sektörün Kur Riski Değerlendirildi", Bloomberg HT, 29 Aralık 2016.

cak olan kişilerin sektöre sunacağı katma değer ile İslami finansın ilkelerini benimsemiş bir kişinin katkısı elbette farklı olacaktır. İslami finans sektörü bu dönemde stratejik bir konumda görüldüğü için eğitim alanında da çeşitli değişikliklere rastlanmaktadır. Yükseköğretim kurumlarını göz önüne aldığımızda 2014 öncesinde İslami finans alanında herhangi bir ders bulunmuyorken 2016 sonu itibarıyla alanla ilgili birçok üniversitede seçmeli dersler⁸⁷ verilmekte ve lisans, yüksek lisans ve doktora düzeylerinde eğitim veren bölümler bulunmaktadır. Türkiye'nin 2023 hedefleri arasında bulunan nitelikli insan kaynağını artırmaya yönelik olarak Yükseköğretim Kurulu (YÖK) 100/2000 projesini hayata geçirmiştir. Bu kapsamda 100 öncelikli alanda 2.000 kişiye doktora bursu sağlanacaktır. “Katılım bankacılığı”⁸⁸ da 100 öncelikli alan arasında bulunmaktadır, bu çerçevede üç farklı üniversite doktora öğrencisi almaya başlamıştır. Eğitim alanında yapılan bu atılımlar İslami finansın nasıl stratejik bir önem kazandığını görmemize yardımcı olmaktadır.

2002 SONRASI RAKAMLARLA İSLAMİ FİNANSIN GELİŞİMİ

2002 yılında ÖFK'ler, 212.681 milyon liralık aktif büyüklükle bankacılık sektöründe sadece yüzde 1,9'luk bir paya sahipti. Bu oran 2005 sonunda yüzde 2,4 olmuş ve ÖFK'lerin “katılım bankası” olarak isimlendirilmesinden sonra daha hızlı bir artışa geçmiştir. Katılım bankaları üç yıl içinde sektörde yüzde 3,5'luk bir paya ulaşmış ve 2013 yılında yüzde 5,5 ile tarihindeki en yüksek sektör payına sahip olmuştur. 2013 yılı sonunda meydana gelen 17-25 Aralık yargı darbesi sonrasında bir katılım bankasının aktiflerinde hızlı bir düşüş yaşanmış ve bu nedenle katılım bankacılığının sektör içerisindeki payı 2014 yılında yüzde 5,2 ve 2015 yılında yüzde 5,1'e gerilemiştir. 2016 yılında BDDK tarafından bir katılım bankasının faaliyetlerine son verilmiş ve sektördeki oyuncu sayısı beşe gerilemiştir. Bu nedenle 2016 yıl sonunda katılım bankalarının payı yüzde 4,9 olarak gerçekleşmiştir. Kamu katılım bankalarının şube ağlarını artırmaları ile birlikte 2017 yılında sektör payının yeniden yüzde 5'in üzerine çıkması beklenmektedir.

87. Gülseven Özkan, “İktisatçılar İslam Ekonomisi Dersine Ne Diyor?”, *Hürriyet*, 19 Aralık 2014.

88. YÖK 100/2000 programına detaylı bilgi için bkz. “100/2000 YÖK Doktora Bursları”, YÖK, <http://www.yok.gov.tr/web/100-2000/hangi-alanlarda>, (Erişim tarihi: 30 Mayıs 2017).

TABLO 3. KATILIM BANKALARININ 2000-2016 DÖNEMİNDEKİ SEKTÖR PAYLARI VE BÜYÜKLÜKLERİ				
YILLAR	Katılım Bankaları (milyon lira)	Yıllık Büyüme (yüzde)	Bankacılık Sektörü (milyon lira)	Katılım Bankaları Sektör Payı (yüzde)
2000	2.266		106.549	2,1
2001	2.365	4,4	218.873	1,1
2002	3.962	67,5	212.681	1,9
AK PARTİ'NİN İKTİDARI SONRASI KATILIM BANKACILIĞI SEKTÖRÜNÜN PERFORMANSI				
2003	5.113	29,1	249.688	2,0
2004	7.299	42,8	306.439	2,4
2005	9.945	36,3	406.909	2,4
2006	13.752	38,3	499.731	2,8
2007	19.445	41,4	581.606	3,3
2008	25.770	32,5	732.536	3,5
2009	33.628	30,5	834.014	4,0
2010	43.339	28,9	1.006.667	4,3
2011	56.148	29,6	1.217.695	4,6
2012	70.279	25,2	1.370.690	5,1
2013	96.075	36,7	1.732.401	5,5
2014	104.319	8,6	1.994.329	5,2
2015	120.183	15,2	2.357.432	5,1
2016	132.874	10,6	2.730.943	4,9

Kaynak: TKBB ve BDDK 2016 Aralık Ayı İnteraktif Bülteni

SONUÇ VE ÖNERİLER

İFK'lerin küresel anlamda yaygınlık kazanmasının 1970'li yılların sonunda başladığını düşündüğümüzde Türkiye'de atılan ilk adımların da buna paralel geliştiğini söyleyebiliriz. Ancak gelişim sürecimiz başta siyasi olmak üzere ekonomik ve konjonktürel nedenlerden ötürü birçok ülkenin gerisinde kalmıştır. Örneğin Türkiye'den sadece birkaç yıl önce ilk İslami bankasını kuran Malezya'daki İslami finans sektörünün büyüklüğü yaklaşık olarak Türkiye'nin sekiz katına ulaşmıştır. AK Parti'nin iktidara geldiği 2002 yılından bugüne kadar İslami finansın geliştirilmesi, önünün açılması ve sağlam bir zemine oturtulabilmesi için çeşitli adımlar atılmaya çalışılmış fakat henüz istenilen mesafe alınamamıştır. Günümüzde katılım bankalarının payının hala yüzde 5'ler civarında olması bu durumun bir göstergesidir. Türkiye son yıllarda kamu sektörünün payının artması için sadece dışarıdan destek vermeyip kira sertifikası ihraçları, kamu katılım bankaları ile bir oyuncu olarak sektöre dahil olmuştur.

AK Parti'nin kendisini daha muktedir hissetmeye başlaması ve İslami finansla yönelik ertelediği hedeflerini daha rahat gerçekleştirmesini sağlaması açısından cumhurbaşkanlığı makamının yürütmeye aynı partiden olması ve böylece siyasi krize olanak kalmaması önemli bir kırılma noktasıdır. 2012 yılında gerçekleşen ilk sukuk ihracı bu durumun kayda değer bir yansıması olmuştur. İlk defa uluslararası İslami finans alanında kullanılan bir enstrüman devlet tarafından tercih edilmiştir. Sonrasında ise özellikle 2014 yılından itibaren İslami finans hükümet tarafından stratejik bir sektör olarak görülmüştür. Bu durumun arkasında sadece hükümetin dünya görüşüne İslami finansın daha yakın olması değil pragmatist sebepler de bulunmaktadır. 2008 küresel finans krizi alternatif finansman kaynaklarına yönelik ilgiyi artırmıştır. İslami finans da bu alanlardan biridir.

İslami finansın sahip olduğu varlığa dayanan finansman, etik değerler, kurumsal yönetim ve sosyal sorumluluk gibi özelliklerle bu sektör küresel piyasaların aradığı bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda küresel piyasalarda 2008 krizinden sonra alternatif finansman yöntemlerinin gündeme gelmesi ve Batı'daki ülkeler de dahil İslami finansa olan ilginin artması Türkiye'de de bu alanda adım atılmasını bir nevi zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte Amerikan Merkez Bankası (FED) başta olmak üzere önde gelen merkez bankalarının parasal genişleme programlarını durdurmaları ve faizlerde kademeli olarak yukarı yönlü hareket uygulamaları özellikle gelişmekte olan ülkeler için likidite sorunlarına sebebiyet vermektedir. Ayrıca Türkiye uluslararası ekonomik ve ticari ilişkilerini sadece Avrupa Birliği (AB) odağında geliştirmekten ziyade olabildiğince çeşitlendirmeyi istemektedir. Bu nedenle AK Parti hükümeti Katar başta olmak üzere Körfez sermayesini de İslami finans ürünleri ile ülkemize çekmek istemekte ve buna yönelik gerekli düzenlemeleri hızlı bir şekilde yapmaya çalışmaktadır.

Türkiye'de İslami finans sektörünün büyümesi konusunda son yıllarda hükümet, bürokrasi ve ilgili İslami finans sektörü kuruluşları (katılım bankaları, tekafül, bireysel emeklilik şirketleri vb.) arasında yakın iş birliği oluşturulmuştur. Yapılan bir çalışmada katılım bankası çalışanları tarafından hükümetin sektörü destekleyici tavrı Türkiye'de İslami finansın gelişimi için en büyük pozitif etken olarak görülmekte ve siyasi şartların değişmesi de en büyük tehdit olarak algılanmaktadır.⁸⁹ Bu yaklaşımda AK Parti hükümetlerinin özellikle son dönemdeki sektörün önünü açıcı ve destekleyici politikalarının büyük rolü vardır. Fakat günümüzde İslami finans sadece Türkiye için değil diğer Müslüman ve gayrimüslim ülkeler için de stratejik bir alan olarak görülmektedir. Yeni kurumlar kurulmakta, iş birlikleri ve insan kaynağına yatırımlar yapılmaktadır. Bu nedenle hem yurt içinde sektörün istenilen hedeflere ulaşabilmesi hem de Türkiye'nin dünya İslami finans piyasalarından aldığı payı artırabilmesi için atılması gereken adımlar bulunmaktadır. Bunlara yönelik öneriler alt başlıklar halinde incelenmiştir.

MEVZUATA İLİŞKİN ÖNERİLER

Türkiye'de İslami bankacılığa yönelik yasal düzenlemeler iktidara gelen hükümetlerin dünya görüşlerine göre değişiklik göstermiş, bazı dönemler oldukça zor süreçlerden geçmiştir. 1999 yılında ÖFK'lerin Bankalar Kanunu'na daha sonrasında ise 2005 yılındaki Bankacılık Kanunu'na katılım bankaları ismi ile tabi olmaları önemli

89. Hakan Aslan ve Mücahit Özdemir, "Development of the Islamic Finance in Turkey: A Questionnaire Study", *Kuala Lumpur International Business, Economics and Law Conference 7 (KLIBEL7)*, (Kuala Lumpur: 2015), s. 40-41.

adımlardır. Fakat tüm bu kanunlar katılım bankalarının kendilerine has durumlarını dikkate almamaktadır. Örneğin katılım bankalarının en fazla kullandığı finansman metodu olan murabaha (uygulamadaki ismi ile bireysel, kurumsal finansman desteği) işlemlerindeki fihhi açıdan problemleri devam etmektedir.⁹⁰ Bu durum toplumda katılım bankalarının normal konvansiyonel bankalar ile aynı işlemleri yaptığı algısını oluşturmaktadır. Sadece katılım bankaları için değil diğer İFK'ler için de müstakil bir mevzuatın yapılması ihtiyacı bulunmaktadır. Bu nedenle İslami finansal kurumlara yönelik (katılım sigortacılığı vb.) yapılan işin şekil ve ruhuna uygun, dünyadaki uygulamalara paralel, hem yurt içi hem de yurt dışındaki yatırımcıların bu kuruluşların faaliyetlerinin İslam'a uygunluğu konusundaki soru işaretlerini ortadan kaldıracak kapsamlı⁹¹ bir mevzuat hazırlanmalıdır. Bu yapılırken tüm paydaşların görüşleri dikkate alınmalı, uluslararası uygulamalardan istifade edilmeli,⁹² mevcut mevzuattan kaynaklanan kısıtlar nedeniyle yapılan sorunlu uygulamaların çözüldüğüne ilişkin toplum bilgilendirilmelidir.

Paydaşların (özellikle katılım bankası müşterisi olan ya da olmayan müşterilerin) bilgilendirilmesi atlanılmaması gereken bir husustur. Bunu şu örnek üzerinden somutlaştırabiliriz. Katılım bankaları diğer bankalar gibi topladıkları tasarruflara binaen TCMB'ye zorunlu karşılık yatırmaktadır. Bu karşılıklar için TCMB 2010 yılı Eylül ayına kadar faiz ödemesi yapmış, bu tarihten sonra faiz ödemelerine son vermiştir. Bu sayede katılım bankalarının toplumdaki "Merkez Bankasından faiz alıyor" algısının sebebi ortadan kalkmıştır. Fakat bu durum hakkında topluma başarılı bir bilgilendirme yapılmadığı için uzun süre sanki hala TCMB tarafından faiz ödeniyor mu gibi algı devam etmiştir. Ne yazık ki tam konu netleşecekken 2014 yılında yine TCMB tarafından zorunlu karşılıklara faiz ödenmiştir. Bu nedenle yeni mevzuat ile İslami bankacılığa uygun olmayan hususlar ortadan kaldırılıp buna yönelik etkin bir bilgilendirme yapılmalıdır. Bu mevzuat ile sadece bu kuruluşların sağlam bir zemine kavuşturulması ve devamlılığının garanti altına alınması değil toplum nezdindeki kredibilitelerinin de artırılması sağlanabilecektir.

90. Konu ile ilgili Hayrettin Karaman'ın eleştirileri için bkz. Hayrettin Karaman, "Katılım Bankaları Mevzuatı Problemleri", Hayrettin Karaman kişisel web sitesi, 30 Mayıs 2014, <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/1200.htm>, (Erişim tarihi: 30 Mayıs 2017).

91. Mevzuat sadece Bankacılık Kanunu ile ilgili değil sermaye yeterliliği hesaplanması, çifte vergi ve zorunlu karşılıklar gibi farklı kuruluşları ilgilendiren hususları da düzenlemelidir.

92. Örneğin Malezya'da devlet İslami finans sektörüne yönelik gerekli düzenlemeleri hızlı bir şekilde yapmakta ve sektörü desteklemektedir. Bu nedenle Malezya hem toplam nüfusunun az hem de bunun önemli bir kesiminin Müslüman olmamasına rağmen dünyadaki İslami finans sektöründe neredeyse en büyük paya sahiptir. Türkiye'nin dünya İslami finans pazarından ciddi bir pay alması için ihtiyaç duyulan yasal düzenlemeleri hızlı bir şekilde yapması gerekmektedir.

İFK'lerden bahsederken bu kurumları konvansiyonel benzerlerinden ayıran en önemli faktörlerden birinin danışma kurulları olduğu bilinmektedir. İFK'ler yapacağı faaliyetler ve sunacağı ürünlerde bu danışma kurulunun fetvalarına gereksinim duymaktadır. Ülkemizde faaliyet gösteren katılım bankalarının her birinin kendine özgü bir danışma kurulu bulunmaktadır. Bazı katılım bankalarında sunulan ürünlerin diğer katılım bankaları tarafından uygun görülmemesi gibi durumlar oluşabilen ve bu durum toplumda kafa karışıklığına neden olmaktadır. Bu nedenle merkezi bir danışma kurulunun olması ve sektöre standardizasyon sağlaması çok büyük önem arz etmektedir. İslami finans alanında öncü bir ülke olan Malezya'nın yanı sıra BAE, Bahreyn, Endonezya, Bangladeş ve Pakistan'da da İFK'lerin kendi danışma kurullarının haricinde merkezi bir danışma kurulu bulunmaktadır. Merkezi danışma kurulunun bulunması ile İFK'lerin işlemleri hakkında oluşabilecek şüphelerin önlenmesi ve bu kuruluşların faaliyetlerinin İslami uygunluk açısından denetimi sağlanmış olmaktadır. Küresel İslami finans sektörünün ilk on ülkesi arasında yer alan Suudi Arabistan, İran, Katar, Kuveyt ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu ülkelerde ise merkezi danışma kurulu bulunmamaktadır.⁹³ Merkezi danışma kurulu ile ilgili çalışmaları olan Faizsiz Finans Koordinasyon Kurulu'nun bu yöndeki çalışmalarının hızlı şekilde sonuçlandırılması ile sektörün gidişatını olumlu yönde etkileyecek önemli bir adım atılmış olacaktır. Bu konunun önemine binaen İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu'nun (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions–AAOIFI) da yeni bir standart düzenlediği bilinmektedir.⁹⁴ Merkezi danışma kurulunun oluşturacağı standartlar ile halk nezdindeki kafa karışıklığı giderilmiş olacak ve bu kurumlara olan güven artacaktır.

İNSAN KAYNAĞINA VE TOPLUMUN BİLGİLENDİRİLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

İslami finansın Türkiye'de sağlıklı bir gelişme gösterebilmesi için kurum ve kuruluşlardan daha önemli olan bu kurumlarda çalışacak, alanında uzman, İslami finansın kural ve ilkelerini benimsemiş insan kaynağının yetiştirilmesidir. İslami bankalar ilk dönemlerinde –beklendiği üzere– konvansiyonel bankalarda yetişmiş kişilerden insan kaynağını oluşturmuştur. Türkiye'de 2012 yılında kadar üniversitelerin programları içerisinde İslami finansa yer verilmemiş, katılım bankaları da kendi çalışan-

93. ICD-Thomson Reuters Islamic Finance Development Report, (2016), s. 31.

94. "AAOIFI Merkezi Danışma Kurulu Standardı Taslak Metni", AAOIFI, <http://aaoifi.com/announcement/aaoifi-publishes-central-shariah-board-standard-exposure-draft-and-invites-opinion-from-islamic-finance-industry/?lang=en>, (Erişim tarihi: 30 Mayıs 2017).

larına yönelik eğitimler düzenlemiştir. Bu eğitimler ise genellikle kurum içi işleyen süreçler üzerine olmuş, İslami finansın işleyişine yönelik oldukça yüzeysel bilgiler verilmiştir. Bu nedenle katılım bankası personelleri hem sisteme yönelik detaylı bilgiye sahip olamamış hem de müşterilere söz konusu bankaların konvansiyonel bankalardan farklarını aktaramamıştır.

Son yıllarda üniversitelerde İslam ekonomisi ve finansı ile ilgili verilen dersler, açılan lisans ve lisansüstü düzeyindeki programlar, ülkemizde düzenlenen ulusal ve uluslararası konferanslar bu eksikliği kapatmaya katkı sağlamaktadır. Fakat İslami finans eğitimi alanında da potansiyel rakiplerimize göre oldukça geride olduğumuz açıkça söylenebilir. Örneğin İngiltere’de Durham ve Oxford gibi üniversitelerde neredeyse yirmi yıldan fazladır İslami finans programları bulunmaktadır. Bu üniversitelerde başta Malezya, Endonezya ve Körfez ülkeleri olmak üzere birçok ülkeden öğrenciler hükümetlerin sağladıkları burslar ile eğitim almaktadır. Aynı zamanda Malezya gibi İslami finasta önde gelen ülkelerde kamu destekli İslami finans programları ve araştırma merkezleri bulunmaktadır.

2012 yılı sonrasında Türkiye’de bazı üniversitelerin bünyesinde de İslam ekonomisi ve finansına yönelik araştırma merkezleri açılmıştır. Fakat diğer ülkelerle aramızdaki açığın kapatılması için özel bir eğitim stratejisine ihtiyaç vardır. Bunun için sadece İslami finans alanında çalışılmasına olanak veren yurt dışı yüksek lisans ve doktora bursları sağlanmalıdır. İngiltere, Malezya, Endonezya, Bahreyn, Katar ve benzeri ülkelere yönelik tanınan kontenjanlara göre eğitim yardımları sağlanmalıdır. Bu ülkelere giden öğrencilerden sadece aldıkları eğitimleri tamamlamaları değil aynı zamanda orada gördükleri İslami finansla yönelik başarılı uygulamaları da Türkiye’ye döndüklerinde sunmaları istenmelidir. Çünkü yazılan tezler sadece belirli bir konuda olmakta, fakat edinilen tecrübeler ve yapılan gözlemler farklı ufuklar açabilmektedir. Bu şekilde hem insan kaynağının yetişmesi sağlanabilir hem de buralardaki uygulamalar ülkemizin şartları da dikkate alınarak adapte edilebilir. Diğer yandan üniversitelerde İslami finans eğitim konferansları planlı ve daha yoğun şekilde düzenlenmelidir. Böylece üniversite hayatında gençlerin İslami finansla tanışması sağlanmalıdır.

Diğer yandan kamuda İslami finans alanına ilgi duyan ya da bununla ilgili bir birimde çalışan kişilerin bu alanla alakalı uluslararası kuruluşlarda belirli süreliğine görevlendirilmelerini sağlayacak iş birliği oluşturulmalıdır. Örneğin İslam Kalkınma Bankası, AAOIFI, İslami Finansal Hizmetler Kurulu (The Islamic Financial Services Board-IFSB) gibi kuruluşlara BDDK, TCMB ve SPK gibi kuruluşlardan kişilerin gönderilmesi sağlanabilir. Mevcut durumda bazı kamu kuruluşları çalışanlarını yurt

dışındaki İslami finans alanında düzenleme yapan kuruluşlara göndermekle birlikte bunun daha sistematik ve koordineli bir şekilde planlanması gerekmektedir. Böylece bu ülkelerde yapılan düzenlemeler daha iyi anlaşılıp Türkiye’de uygulanabilirliği incelenebilir. Aynı şekilde üniversitelerde bulunan araştırma merkezlerinin yurt dışındaki İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (Islamic Research and Training Institute-IRTI), ISRA gibi kuruluşlarla akademisyen değişim programları yapması için YÖK ve TÜBİTAK gibi kurumlardan teşvikler verilmelidir.

Yüzde 90’ın üzerinde Müslüman nüfusa sahip Türkiye’de katılım bankalarının payının yüzde 5 civarında olmasının arkasındaki nedenlerden biri toplumun hala ikna edilememiş olmasıdır. Toplumun bir kesimi faize karşı herhangi bir hassasiyet göstermemekte ve onlar için getiri/maliyet banka tercihini belirlemektedir. Diğer taraftan faizsiz finansman sağlamak ya da tasarruflarını değerlendirmek isteyenler ise katılım bankalarını tercih etmekte, kar payı farklılıklarına göre mevcut katılım bankaları arasında değişiklik yapmaktadır. Diğer bir grup ise faiz konusunda hassasiyet taşımakta fakat finansal hizmetlere ulaşabilme imkanına sahip olsa bile katılım bankalarının diğer faizli bankalar ile bir farkının olmadığını düşünmektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere mevzuattan kaynaklanan sorunlar, uygulamadaki çelişkiler (Örneğin GES’lerle ilgili sorun vb.), katılım bankaları personellerinin bilgi eksikliği gibi faktörler nedeniyle insanlar bu kanaate varmaktadır. Bu kesimin ikna edilmesi için İslami finansa yönelik bilincin ve finansal okuryazarlığın⁹⁵ artırılması amacıyla kamu spotu tarzında faizsiz finans hakkında bilgilendirme yapılmalı, TKBB öncülüğünde konferanslar düzenlenmeli ve STK’larla iş birlikleri geliştirilmelidir.

İSLAMİ FİNANSAL KURUMLAR VE ÜRÜNLERE YÖNELİK ÖNERİLER

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de İslami finans denildiğinde ilk olarak akla katılım bankaları gelmektedir. Son yıllarda dünya uygulamalarında farklı İFK’ler ortaya çıkmış ve sektör içerisindeki ağırlıkları artmaya başlamıştır. Türkiye’de ise katılım bankaları dışında çok sınırlı sayıda İslami finansal kuruluş faaliyet göstermektedir. Aynı şekilde ürün çeşitliliğinde de ülkemiz İslami finans sektörünün özellikle 2010 yılı öncesine kadar oldukça zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Ancak kira sertifikaları (sukuk) tebliği ve ihraçları ile Katılım Endeksi’nin kurulması gibi girişimler ürün yelpazesini

95. Türkiye Ekonomi Bankası tarafından Milli Eğitim Bakanlığı ile iş birliği içerisinde ailelere ve öğrencilere yönelik ücretsiz olarak finansal okuryazarlık eğitimleri verilmektedir. Katılım bankalarının da bu tarz çalışmalara ağırlık vermesi gerekmektedir. TKBB bu konuda inisiyatif alabilir. Detaylı bilgi için bkz. “TEB Finansal Okuryazarlıkta Nüfusun %25’ine Ulaşmayı Hedefliyor”, Bloomberg HT, 27 Şubat 2017.

geliştirirken katılım emeklilik ve sigortacılık faaliyetleri de ülkemizde İFK çeşitliliğini artırmıştır. Sonrasında ise kamu katılım bankaları ile model değişiminde de katılım bankalarının sahipliği konusunda bir çeşitlilik olmuştur.

Kamu katılım bankaları sektörün payını istenildiği kadar büyütememiştir. Bunun önemli bir sebebi özel katılım bankaları ile aynı şehirlerde şubeleşmeleri, aynı ürün çeşitlerini sunmaları ve benzer kitleleri hedeflemeleri gösterilebilir. Bunun sonucu olarak da pastanın büyütülmesi yerine bölünmesi söz konusu olmaktadır. Bu nedenle başta şubeleşme olmak üzere hedef kitleden sunulacak ürünlere kadar kamu katılım bankalarının farklı bir strateji belirlemesi gerekmektedir. Bu amaçla Ziraat Katılım kırsal kesimi, Vakıf Katılım ise daha düşük gelirli kişileri hedeflemeli ve bunlara yönelik farklı ürünler geliştirmelidir. İleride açılması planlanan Halk Katılım ise daha çok KOBİ'lere faizsiz hizmet sunabilir. Bu şekilde özel katılım bankalarının ölçek ekonomisi nedeniyle ulaşamadığı kesimlere katılım bankacılığı götürülüp finansal içermeye ve sektörün kapsamının artırılmasına katkıda bulunulabilir. Diğer yandan kamu kurumlarının fonlarını kamu katılım bankalarına yönlendirmeleri ve sigortacılık faaliyetleri için de katılım sigortacılığını tercih etmeleri sektörün payının büyümesinde etkili olabilecektir. Kamudan gelen fonun İslami finans alanına yönlendirilmesiyle katılım sektörünün payının artırılmasına doğru bir dönüşüm sağlanabilir.

İslami finans denildiğinde akla ilk olarak İslami bankalar gelmekle birlikte banka dışı finansal kuruluşların önemi son yıllarda artmıştır. Birçok ülkede banka dışı İslami finansal kuruluşlar tarafından topluma finansal hizmetler sunulmaktadır. Bu kuruluşlardan bazıları şunlardır: İslami mikrofinans kuruluşları, İslami kooperatifler, rehin (*pawnbrokering*) kuruluşları, para vakıfları, zekat fonları, hibrit kuruluş modelleri (vakıf-zekat birleşimi gibi), karz-ı hasen bankaları, İslami yatırım fonları, yerel ve köy bankaları (*rural and village banks*), mikrotekafül şirketleri. Bu kuruluşların büyük bir kısmı –maalesef İslami bankalar tarafından da dışarıda bırakılan– düşük gelir grubundaki insanlara yönelik finansman sağlamakta, yoksulluğu azaltmayı amaçlamaktadır. Özellikle Endonezya, Malezya ve Pakistan'da İslami banka dışında farklı kuruluş modelleri faaliyet göstermekte ve bunlara ilişkin yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Bu kuruluş modelleri incelenmeli ve Türkiye'ye uygulanması için düzenlemeler yapılmalıdır.

Ağustos 2016'da kurulan Türkiye Varlık Fonu'nun (TVF) kuruluş gerekçeleri arasında "İslami finansman varlıklarının yaygınlaştırılması" da yer almaktadır.⁹⁶ Bu

96. Türkiye Varlık Fonu Kuruluş gerekçesi için bkz. "Kanun Tasarısı", Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Ağustos 2016, <http://www2.tbmm.gov.tr/d26/1/1-0750.pdf>, (Erişim tarihi: 30 Mayıs 2017).

amaç doğrultusunda TVF hem Türkiye'deki İslami finans sektörü hem de ülkemizin dünya piyasalarından alacağı payın artmasına katkı sağlayabilir. Uluslararası birçok altyapı projesinin finansmanında tercih edilen sukuk ihraçları Körfez ülkeleri ve Malezya'da varlık fonları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.⁹⁷ TVF ile hem Türkiye'de yapılacak olan altyapı projelerinde sukuk ihracı tercih edilerek İslami finansın hacmi büyütülebilir hem de Körfez ülkelerinden İslami fonlara yatırım yapmak isteyen bireysel ve kurumsal yatırımcılar için bir alternatif oluşturulabilir. Ayrıca faizsiz borçlanma yöntemi tercih edilerek faiz külfeti de ortadan kalkmış olacaktır. TVF ile ihracın dışında diğer ülkelerdeki ihraçlara yatırım da tercih edilerek bu fon ile Türkiye'de İslami fonun büyüklüğünde artış sağlanabilir.

Altyapı projelerinden yap-işlet-devret modeli yerine alternatif İslami finansman yöntemleri de kullanılmalıdır. Bu şekilde hem İslami finans ürünlerinin çeşitliliği ve hacmi artırılabilir hem de faizsiz bir şekilde yatırım yapmak isteyen bireysel ve kurumsal yatırımcılara ulaşılabilir. Sukuk ihraçları ile finansmanın halktan sağlanıp karın tekrar halka dönebileceği köprü gelirinden pay elde etme hakkı tanıyan kira sertifikası ihraçları gerçekleştirilebilir. Altyapı projelerinin finansmanında sukuk kullanıldığında köprü, tünel gibi projelerin gelirleri tekrar halka ya da buna yatırım yapan ülkemizdeki kurumsal yatırımcılara döneceği için geçiş garanti şartına gerek kalmayabilir ve ekstra faiz külfeti ortadan kalkabilir. Ayrıca bu gibi sukuk ihraçlarının ikincil piyasalarda işlem görmesiyle de katılım bankaları, emeklilik ve sigorta şirketleri için de birer likit kaynak oluşturulabilir. İFK'ler kısa vadeli bono, repo ve tahvil gibi ürünleri kullanamadığından bu konudaki dezavantajlarının giderilmesine katkı sağlanabilir.

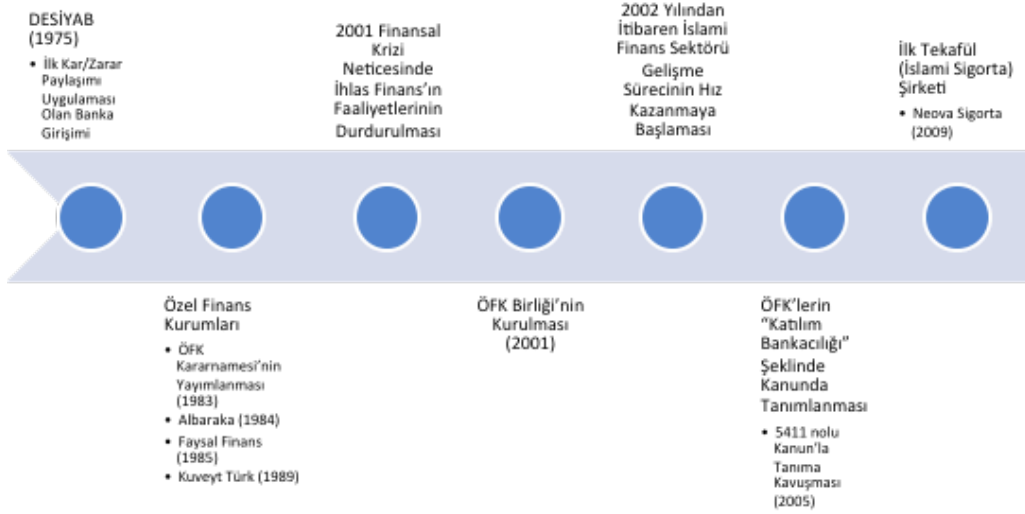
Türkiye'de İslami finans sektörünün büyümesi sadece yurt içindeki talebin harekete geçirilmesi ile değil aynı zamanda yurt dışındaki kaynaklara da erişim ile mümkün olabilir. Çünkü katılım bankaları başta olmak üzere İslami finans sektörünün büyümesi kaynak tarafı ile yakından ilişkilidir ve ülkemizdeki tasarruf oranları oldukça düşüktür. Bu nedenle birçok katılım bankası sukuk ihraçları, murabaha sendikasyon kredileri gibi ürünlerle yurt dışı piyasalardan fon temin etmeye çalışmaktadır. Bu fonların daha uygun maliyetlerle ülkemize çekilebilmesi için Türkiye'nin yurt dışındaki lobi faaliyetlerine önem vermesi gerekmektedir. Uluslararası yatırımcı konferanslarına katılım, roadshowlar ile son dönemde özellikle malum yapılar tarafından ülkemize yönelik yürütülen negatif propagandalara karşı tanıtım faaliyetlerine ciddi ağırlık verilmelidir.

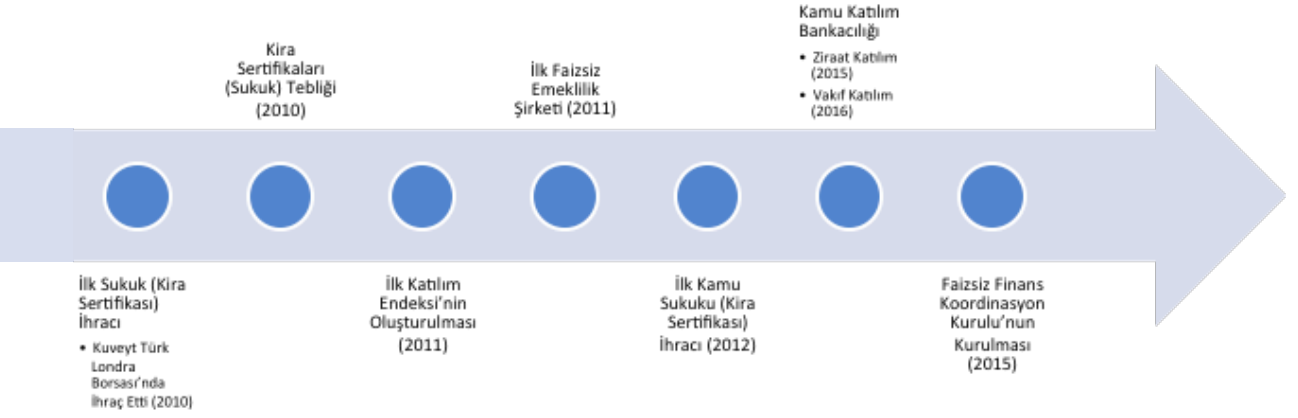
97. Dubai'de Investment Corporation of Dubai, Malezya'da Khazanah Nasional ve Bahreyn'de Mumtalakat Holding Company gibi örnekler verilebilir.

Bununla birlikte yabancı yatırımcıların dikkat ettiği hususların başında her ne kadar küresel kriz sonrasında yoğun eleştiriler yöneltirse de kredi derecelendirme kuruluşlarının ülkelere verdikleri kredi notları gelmektedir. BDDK tarafından 2017 yılının başında İslami finansal kuruluşlara yönelik hizmet sunan Islamic International Rating Agency'nin kredi derecelendirme kuruluşunun sermaye yeterliliği hesaplanmasında diğer önde gelen kredi derecelendirme şirketleri gibi tanınması⁹⁸ önemli bir adım olmakla birlikte bu kuruluş yatırım kararlarında şu an için pek dikkate alınmamaktadır. Türkiye'nin "yatırım yapılabilir" kredi notuna erişmesi için başta kur dalgalanmaları olmak üzere birçok alandaki riskleri minimuma indirecek reformlara ihtiyacı vardır. Bu şekilde ülkemizdeki İslami finans sektörünün de yurt dışındaki kaynaklara erişmesi kolaylaşacak ve istenilen sektör payına ulaşması sağlanabilecektir.

98. "Kurul Kararı", Karar Sayısı: 7194, BDDK, 12 Ocak 2017, https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Duyurular/BDDK_Kurul_Kararlari/157447194.pdf, (Erişim tarihi: 30 Mayıs 2017).

EK: TÜRKİYE'DE İSLAMİ FİNANSIN GELİŞİMİNDEKİ KİLOMETRE TAŞLARI

Mücahit ÖZDEMİR

2009 yılında Boğaziçi Üniversitesi İktisat Bölümü'nden mezun oldu. 2010-2014 yılları arasında Albaraka Türk Katılım Bankası Yatırımcı İlişkileri Müdürlüğü'nde çalıştı. 2013 yılında Marmara Üniversitesi Bankacılık Bölümü yüksek lisans programını tamamladı. Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı EABD'de doktorasına devam etmekte olan Özdemir, şu an İngiltere'de Durham Üniversitesi'nde doktora tez çalışmalarını sürdürmektedir. 2014 yılı Aralık ayından itibaren Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı EABD'de araştırma görevlisi olarak çalışmaya devam etmektedir.

Hakan ASLAN

2009 yılında Marmara Üniversitesi Aktüerya Bölümü'nden mezun oldu. 2011 yılında aynı bölümde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2012 yılında Marmara Üniversitesi Finansal Piyasalar ve Yatırım Yönetimi Bölümü'nde yüksek lisansını tamamladı. Marmara Üniversitesi Muhasebe-Finansman (İngilizce) Anabilim Dalı'nda doktorasına devam etmekte olan Aslan, şu anda Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi'nde ziyaretçi araştırmacı olarak doktora tez çalışmalarını sürdürmektedir. 2014 yılı Aralık ayından itibaren Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı EABD'de araştırma görevlisi olarak çalışmaya devam etmektedir.

TÜRKİYE'DE İSLAMİ FİNANSIN DÖNÜŞÜMÜNÜN EKONOMİ POLİTİĞİ

MÜCAHİT ÖZDEMİR, HAKAN ASLAN

Dünyada İslami finans denildiğinde akla ilk olarak İslami bankalar gelmektedir. Son on yıl içerisinde İslami finansın alanı özellikle sermaye piyasaları ve sigorta konularındaki gelişmeler ile daha da genişlemiştir. Ancak İslami finansın dünya finans piyasasındaki payı yüzde 1'ler civarında kalmaktadır. Buna rağmen sektörde gösterilen yüksek büyüme rakamları, sektörün krizlere olan dayanıklılığı ve konvansiyonel finansa göre etik değerleri önceleyen bir sistem sunması nedeniyle birçok kesim bu alana ilgi duymaktadır. Türkiye'de İslami bankaların tarihi 1913 yılında Sakarya'da (Adapazarı) kurulan Adapazarı İslam Ticaret Bankası'na kadar götürülebilir. Fakat günümüzde dünyada kabul edilmiş olan İslami bankacılığın Türkiye'deki örnekleri 1984 yılında yasal düzenlemesi yapılan Özel Finans Kurumları (ÖFK) ile başlamaktadır.

Talep tarafında önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen 2000'li yılların başında ÖFK'lerin toplam bankacılık sektörü içerisindeki payı ancak yüzde 1'ler seviyesine ulaşmıştır. Siyasi ve bürokratik kadronun söz konusu kuruluşlara yönelik menfi duruşu bu durumun arkasında yatan en önemli sebeplerden biridir. 2001 krizi sonrasında bankacılık sektörü yeniden yapılandırılmış, AK Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte İslami finans sektörüne yönelik menfi tutum değişmiş ve özellikle son yıllarda İslami finans stratejik bir alan olarak görülmeye başlanmıştır. Bu çalışmada Türkiye'de İslami finansın tarihi –günümüz ve gelecek projeksiyonları içerisinde dünyadaki gelişim de dikkate alınarak– ayrıntılı şekilde incelenmektedir. Çalışmanın sonunda Türkiye'de İslami finans sektörünün gelişmesi için atılması gereken adımlarla ilgili politika önerilerinde bulunmaktadır.